

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології та права
Кафедра соціології**

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ П. В. Кутуєв
«__» _____ 20__ р.

**Дипломна робота
на здобуття ступеня бакалавра
за освітньо-професійною програмою «Врегулювання конфліктів та
медіація» спеціальності 054 «Соціологія»
на тему: «Висвітлення воєнного конфлікту на Донбасі в порядку
денному українського телебачення (на прикладі телеканалів «1+1», «112
Україна» та «5 канал»)»**

Виконала:
студентка IV курсу, групи СЛ-61
Стефанович Аліна Вікторівна _____

Керівник:
доцент кафедри соціології, к. соц. наук, доцент
Єнін М.Н. _____

Рецензент:
професор кафедри теорії та практики упр., д. держ. упр., професор
Чукут С. А. _____

Засвідчую, що у цій дипломній роботі
немає запозичень з праць інших авторів
без відповідних посилань.
Студентка _____

Київ – 2020 року

**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології**

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Спеціальність 054 «Соціологія»

Освітньо-професійна програма «Врегулювання конфліктів та медіація»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Кутуєв П. В.
«___» _____ 20__ р.

**ЗАВДАННЯ
на дипломну роботу студентці
Стефанович Аліні Вікторівні**

1. Тема роботи «Висвітлення воєнного конфлікту на Донбасі в порядку денному українського телебачення (на прикладі телеканалів «1+1», «112 Україна» та «5 канал»)), керівник роботи Єнін Максим Наїмович, доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, затверджені наказом по університету від «24» квітня 2020 р. №1039-с
2. Термін подання студентом роботи 11.06.2020
3. **Об'єктом** дипломної роботи є воєнний конфлікт на Донбасі. **Предметом** дипломного проекту є особливості представлення конфлікту на Донбасі українськими телеканалами.
4. Зміст роботи:

**РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННИХ
КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

- 1.1 Основні підходи до вивчення воєнних конфліктів
- 1.2 Класифікація воєнних конфліктів

1.3 Сучасні воєнні конфлікти

РОЗДІЛ II. ПРЕДСТАВЛЕННЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ У НОВИНАХ ЗМІ

2.1 Тематизація ЗМІ соціальної дійсності

2.2 Роль медіа у висвітленні конфліктів

РОЗДІЛ III. ВИСВІТЛЕННЯ НОВИН ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ НА УКРАЇНСЬКОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ

3.1 Методологічні аспекти дослідження та розроблення плану контент-аналізу українських телеканалів

3.2 Результати дослідження та їх інтерпретація

5. Перелік ілюстративного матеріалу (із зазначенням плакатів, презентацій тощо): презентація – 10 слайдів.

6. Дата видачі завдання: квітень 2020 р.

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення напрямку досліджень	Вересень 2019	
2	Формування джерельної бази дослідження	Жовтень-листопад 2019	
3	Складання розгорнутого плану	Грудень 2019	
4	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань)	Січень 2020	
5	Підготовка і написання I розділу дипломної роботи (Теоретичні засади дослідження воєнних конфліктів у сучасному суспільстві)	Лютий-березень 2020	
6	Написання II розділу дипломної роботи (Представлення воєнних конфліктів у новинах ЗМІ)	Березень-квітень 2020	
7	Написання III розділу дипломної роботи (Висвітлення новин щодо врегулювання	Квітень-травень 2020	

	конфлікту на донбасі на українському телебаченні)		
	Написання висновків та коригування списку літератури.	Травень-червень 2020	
8	Передача дипломної роботи на кафедру	11.06.2020	

Студенка
Керівник роботи

А. В. Стефанович
М. Н. Єнін

Анотація

Стефанович А. В. Висвітлення воєнного конфлікту на Донбасі в порядку денному українського телебачення (на прикладі телеканалів «1+1», «112 Україна» та «5 канал»). – На правах рукопису. Дипломна робота за напрямом 054 «Соціологія». – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра соціології. – Київ, 2020. – 74 с., список джерел з 61 найменування.

У роботі визначено поняття «воєнний конфлікт» та «сучасний воєнний конфлікт». Розкрито роль, яку відіграють ЗМІ у висвітленні конфлікту та виявлено фактори, що можуть впливати на включення новин у порядок денний. Зафіксовано та охарактеризовано техніки, що використовуються для висвітлення повідомлень на воєнну тематику. На основі контент-аналітичного дослідження з'ясовано, яким способом воєнний конфлікт на Донбасі висвітлюється українськими телеканалами та які проблеми включаються до порядку денного.

Ключові слова: воєнний конфлікт, Донбас, порядок денний, ЗМІ, особливості висвітлення конфлікту.

Abstract

Stefanovych A. Coverage of military conflict in Donbass on the agenda of Ukrainian television (based on examples of “1+1”, “112 Ukraine”, “Chanel 5”). – Manuscript. Program Subject Area: 054 «Sociology». – National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Sociology. – Kyiv, 2020. – 74 p., 61 sources.

The paper defines the concepts of "military conflict" and "modern military conflict". It is revealed which role plays media in covering the conflict. Also it is identified factors that may influence the inclusion of news in the agenda. The techniques used to cover messages on military topics are recorded and described. Based on the content-analytical study, it was found out how the military conflict in Donbass is covered by Ukrainian TV channels and what issues are included in the agenda.

Key words: military conflict, Donbass, agenda, mass media, peculiarities of conflict coverage.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННИХ	6
КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	6
1.1 Основні підходи до вивчення воєнних конфліктів	6
1.2 Класифікація воєнних конфліктів	12
1.3 Сучасні воєнні конфлікти	17
Висновки до Розділу I.....	22
РОЗДІЛ II. ПРЕДСТАВЛЕННЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ У НОВИНАХ ЗМІ	23
2.1 Тематизація ЗМІ соціальної дійсності	23
2.2 Роль медіа у висвітленні конфліктів	30
Висновки до розділу II.....	38
РОЗДІЛ III. ВИСВІТЛЕННЯ НОВИН ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ	40
КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ НА УКРАЇНСЬКОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ	40
3.1 Методологічні аспекти дослідження та розроблення плану контент-аналізу українських телеканалів.....	40
3.2 Результати дослідження та їх інтерпретація	44
Висновки до розділу III	58
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТОК А.....	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження

В останні десятиліття розпочався новий етап розвитку цивілізації – епоха інформаційного суспільства, яка характеризується посиленням ролі знання в будь-якому його прояві. Тому неминуче, що людина безперервно знаходиться в інформаційному середовищі, під впливом якого формується її світогляд. В умовах, коли в Україні уже шостий рік відбуваються бойові зіткнення на Донбасі, вивчення ролі засобів масової інформації у висвітленні воєнних конфліктів є актуальним напрямком дослідження. У висвітленні військових конфліктів засоби масової інформації є одним з основних постачальників інформації щодо перебігу подій. Ця інформація може бути як об'єктивною та неупередженою, так і мати маніпулятивний характер. Саме порядок денний новин та їх спосіб подачі має потенціал сприяння у врегулюванні конфлікту або навпаки – нагнітанні його ескалації.

Актуальності роботі також надає той факт, що з початку воєнних дій на Сході Україна перебуває в стані інформаційної боротьби, основна роль у якій відводиться ЗМІ. Для протидії та зменшенню впливу пропаганди країна намагається сформувати в суспільстві свій позитивний імідж та дискредитувати дії супротивника.

Стан наукової розробленості проблеми.

У науковій літературі проблема воєнних конфліктів детально висвітлена в працях Г. Бутуля, Р. Дарендорфа, К. Боулдінга. Аналіз причин та способів їх попередження розглянуто в роботах Дж. Робертсона, С. Гантінгтона тощо. Вагомий внесок у дослідження воєнних конфліктів здійснили українські вчені Г. Костенко, Г. Перепелиця, В. Горбулін, М. Цюрупа тощо. Питанню вивчення сучасних воєнних конфліктів та гібридних воєн присвятили роботи такі науковці, як-от: Ф. Хоффман, Дж. Мак-Куєн, В. Горбулін та В. Мандрагеля.

Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних вчених доводить, що питання висвітлення проблеми воєнних конфліктів засобами масової інформації викликає

зацікавлення в науковому середовищі. Дана проблема стала предметом досліджень Е. Гілбоа (ефект CNN), Й. Галтунга та В. Лінча, І. Блонделя тощо. Також вона розглядалась у працях зарубіжних учених А. Бріггса, П. Коблі та Д. Яноу та українських дослідників, зокрема Г. Почепцова, Д. Орлову, Г. Синоруб, В. Різуна тощо. Крім того, важливими для аналізу були теорії інформаційного порядку денного М. Мак-Комбса та Д. Шоу та «журналістики миру/війни» Й. Галтунга.

Об'єктом дипломної роботи є воєнний конфлікт на Донбасі.

Предметом дипломного проєкту є воєнний конфлікт на Донбасі в порядку денному українських телеканалів.

Метою даної роботи є дослідження особливостей висвітлення воєнного конфлікту на Донбасі українськими телеканалами, зокрема «1+1», «112 Україна» та «5 канал», бачення шляхів його врегулювання.

Реалізація поставленої мети зумовила виконання таких **завдань**:

- дослідити підходи та теорії визначення поняття «воєнний конфлікт»;
- проаналізувати, яку роль відіграють мас-медіа у висвітленні воєнних конфліктів;
- окреслити фактори, які впливають на формування порядку денного;
- з'ясувати роль національного та міжнародного телебачення в інформуванні населення щодо конфліктів;
- виявити за допомогою методу контент-аналізу особливості змістовного наповнення сюжетів українських телеканалів на тему воєнного конфлікту на Донбасі.

Специфіка об'єкта та поставлені завдання зумовили комплексне застосування загальнонаукових та соціологічних **методів**. Серед загальнонаукових застосовувалися аналіз наукових та періодичних видань, теоретичних робіт та публікацій практичного спрямування щодо проблематики воєнних конфліктів; синтез та узагальнення визначень поняття «воєнний конфлікт». За допомогою описового методу розкрито суть понять тематизації та фреймінгу в засобах масової інформації. Для отримання емпіричної інформації

застосовано один із кількісних соціологічних методів – контент-аналіз, який посідає особливе місце серед методів, які вивчають документи. Його використано під час роботи з архівними матеріалами випусків новин: ТСН («1+1»), «Час новин» («5 канал») та «Новини. Прайм» («112 Україна»). Для обробки отриманих результатів застосовано методи аналізу та узагальнення.

Теоретичне значення дослідження полягає у вивченні та систематизації інформації щодо досліджуваного явища, зокрема висвітлення воєнного конфлікту на Донбасі в українських ЗМІ. Робота сприятиме подальшому вивченню питання врегулювання збройних конфліктів за участі мас-медіа.

Практична цінність роботи. За результатами аналізу наукової літератури щодо висвітлення теми воєнного конфлікту на Донбасі у ЗМІ, виявлено, що дослідники переважно акцентують увагу на дослідженні російських медіа та виявленні пропаганди в новинах, в той час як діяльності українських ЗМІ приділяється недостатня увага. Саме тому результати емпіричної частини, представленої у третьому розділі, можуть бути цінними для аналізу висвітлення проблеми воєнного конфлікту в порядку денному українських телеканалів, виокремленні основних тенденцій, притаманних українському телебаченню під час представлення тематик щодо воєнного конфлікту на сході України. Крім того, узагальнені результати можуть бути використані для формування рекомендацій українським медіа щодо зображення подій конфлікту та формування стандартів для особливостей висвітлення воєнної тематики у ЗМІ.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 74 сторінок (з них 63 основного тексту). Список використаних джерел містить 61 найменування.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В данному розділі ретроспективно розглянуто питання розуміння сутності воєнного конфлікту. Перший пункт розділу присвячений аналізу поглядів відомих мислителів та науковців на поняття «воєнного конфлікту». В другому пункті розглянуто різні типи та підходи до класифікації конфліктів. В третій частині розділу висвітлено новий погляд на воєнні конфлікти, проаналізовано основні ознаки сучасних воєнних конфліктів та розкрито питання концептуалізації поняття «гібридна війна».

1.1. Основні підходи до вивчення воєнних конфліктів

Конфлікти між людьми, ворожнеча між народами та війни завжди існували в історії людства. Тому дана проблема завжди знаходилась у колі інтересів науковців різних галузей знання: філософії, політології, соціології тощо. Багато вчених, зокрема й філософів, письменників тощо ще здавна і дотепер вивчають дане явище, узагальнюючи досвід з вирішення та запобігання конфліктам. Тому важливо проаналізувати розвиток наукових поглядів на дану проблему, розглянути підходи щодо визначення поняття та його характеристики. Для більш детального тлумачення поняття «воєнний конфлікт» необхідно проаналізувати дане явище з соціологічних позицій.

Проблема війни знаходилась у полі зору мислителів майже з часів початку свого виникнення. У стародавні віки вивченням конфліктів займалися Геракліт, Платон, Арістотель тощо. Це були перші спроби теоретизувати роль конфліктів у суспільстві. Їх перші конкретні концепції були присвячені війні як одній з найбільш гострих форм конфлікту. Розповсюдженою була ідея, що без війни неможливий розвиток суспільства, а, отже, вона є нескінченною. Одним з мислителів, що дотримувався даної думки, був Геракліт, для якого «війна – батько всього, цар всього» (*Фрагменти ранніх*, 1989, с. 202). Конфлікти з його точки зору є не деструктивною силою, а важливою властивістю, необхідною для існування суспільства, джерело розвитку.

Тим не менш, війну описували як найбільше зло, засуджували її, зокрема такі мислителі, як Платон, Епікур та Арістотель. Винятки становлять лише воєнні конфлікти, спрямовані на оборону та захист своєї держави та населення, в той час як загарбницькі війни філософи вважали злочином.

Крім того, античний філософ Арістотель у роботах намагався розкрити причини та джерела виникнення конфліктів. Таким чином, саме відмінності між людьми або культурами, суперечки щодо територій, несправедливість розподілу матеріальних благ, заздрість та боротьба за владу є основними чинниками воєнних конфліктів, про що свідчать цитати: «Різного типу відмінності зумовлюють виникнення розбрату...», «той, хто став причиною могутності держави, - <...> - всі вони піднімають чвари. Адже починають чвари або ті, хто заздрить їх почесному становищу, або вони самі внаслідок досягнутої ними переваги не бажають залишатися в рівному становищі з іншими» (Арістотель, 1983, с. 533-535).

Конфлікт як соціальне явище почали вивчати пізніше, у період Середньовіччя. Мислителі цієї епохи воєнні конфлікти аналізували крізь призму теології, тому, як правило, у своїх роботах намагалися показати переваги миру, зрозуміти причини виникнення воєн (однією з головних визначалась соціальна нерівність).

Проте на відміну від інших мислителів епохи Відродження, які розглядали конфлікти з погляду гуманізму, італійський політичний діяч Ніколо Макіавеллі не виключав і його позитивної ролі конфлікту, коли його наслідком стає покращення державного устрою. У праці «Державець» (1513) він розглядав конфлікт як один із політичних інструментів. Причини його появи вбачав в егоїстичній природі людини, її постійному прагненні до наживи та неправильному державному управлінні.

Френсіс Бекон виокремив ряд важливих факторів (соціально-економічних, політичних тощо), що можуть провокувати виникнення конфлікту. Бідність та складне матеріальне становище народу, на його думку, є однією з головних причин, адже вона спричиняє появу незадоволених, які є потенційними

бунтівниками. Крім того, до таких факторів також можна віднести несправедливе управління та свавілля державця в економічній політиці, будь-які нововведення, які призводять до невдоволення в суспільстві. В «Есе про громадянське й моральне життя» Ф. Бекон намагається розкрити проблему попередження збройних конфліктів, які в період Середньовіччя були дуже поширені в Англії. Тому основними способами запобігання заколотів є, по-перше, забезпечення таких умов, щоб серед бунтівників не було лідера, який би зміг об'єднати усіх незадоволених та налаштувати їх на рішучі дії. По-друге, наявність у близькому оточенні державця людей, які здатні швидко придушувати повстання, по-третє, розвиток економіки, відсутність великої соціально-економічної диференціації населення (Бекон, 1979).

Німецький мислитель І. Кант у роботі «До вічного миру» розглядав війну як соціально-політичне явище. На його думку, вона є природним станом функціонування суспільства, оскільки співіснування людей є головним конфліктогенним чинником, а тому існує постійна загроза агресії та ворожих дій. Тим не менш, у цій праці, продовжуючи традицію грецьких філософів, він засуджує загарбницькі агресивні конфлікти, вважає неприйнятним ведення війни нечесними та підлими способами, однак, виправдовує право держави захищати себе за умови, що це буде справедлива війна. Хоч війна і вважається природним станом, на думку Канта, проте в таких умовах не може існувати жодне суспільство протягом довгого часу (Ряшко, & Остапенко, 2016).

Активне вивчення воєнних конфліктів та напрацювання різних концепцій розпочалось у XX столітті, адже саме в цей період держави почали інтенсивно застосовувати війни та збройні конфлікти для вирішення протиріч.

До початку XX століття в різних наукових концепціях та теоріях застосовувалось тільки поняття «війна». Тривалий час у військовій науці саме ця категорія мала пріоритетне значення. Проте після Другої світової війни з'явилися нові поняття для позначення процесів, які супроводжувались застосуванням воєнної сили — «воєнний конфлікт» та «збройний конфлікт».

Хоча масове поширення поняття "воєнний конфлікт" відбулося уже наприкінці 80-х років (Фурсіна, 2018).

Окремо важливо відзначити внесок французького соціолога Гастона Бутуля, засновника полемології, нового напрямку дослідження конфліктів. У 1945 році він заснував Французький інститут полемології в Парижі. У вузькому сенсі полемологію можна розглядати як французький напрям соціології війни. У широкому сенсі воно вказує на загальну теорію війни, з метою виявлення прихованих джерел людської агресивності та соціальних структур, що сприяють породженню війн (Додонов, 2017, с.4). Основне питання, на яке намагаються відповісти полемологи, – «чому в суспільстві в певний момент історії починаються воєнні дії?» (Додонов, 2017, с.13). Г. Бутуль вважав, що за допомогою соціологічного аналізу можливо зрозуміти, які «симптоми» передують початку конфліктів у суспільстві і тим самим попереджати появу виникнення нових.

Свою концепцію конфліктів розробив й американський соціолог Кеннет Боулдінг. Він запропонував «загальну теорію конфліктів», яка була представлена в праці «Конфлікт і захист: загальна теорія» (1963 р.). Дослідник вважав, що війна і причини її виникнення можуть бути усунені лише шляхом розуміння природи конфлікту. Зусилля, спрямовані на збереження миру, залежать, насамперед, від розуміння загроз (Burgess, 1994). Конфлікт може бути представлений як універсальна категорія, характерна для будь-якого процесу в суспільстві. Він має однакові елементи, зразки розвитку та методи врегулювання незалежно від умов, у яких виник. Це пояснюється особливим характером і формою поведінки людини. Він вважав, що люди, як правило, використовують насильницькі методи для досягнення своїх цілей, саме тому більшість соціальних процесів є переважно конфліктними. Поняття «збройний конфлікт» в рамках цієї теорії розуміється як вид соціального конфлікту, у якому учасники прагнуть досягти своїх інтересів завдяки використанню військової сили.

Він був дуже занепокоєний тим, що ключем до встановлення миру є система постійного стримування. Одна з проблем стримування полягає в різкому

загостренні та зростанні загроз, оскільки сторони конфлікту намагаються зменшити свою вразливість, зокрема завдяки гонці озброєнь, що особливо небезпечно в добу зброї високих технологій. Основними факторами, які перешкоджають контролювати конфлікт, є, по-перше, нездатність виявити конфлікт, по-друге, неправильне розуміння заходів вирішення конфліктів. Відповідно, для того, щоб досягти довгострокового миру, необхідно навчитися вчасно виявляти загрози і шукати способи врегулювання конфліктів (Burgess, 1994).

У контексті дослідження варто зупинитися на визначенні дефініції воєнного конфлікту. Нині дане поняття є досить поширеним, має вагому роль серед соціальних феноменів, які існують у свідомості людей. Його вживають як у повсякденному житті, так і в роботах науковців та офіційних документах державного та міжнародного значення. Проте в науці досі не існує єдиного визначення поняття «воєнний конфлікт», визначають його по-різному. Так, науковці В. Дяченко, М. Цюрупа та П. Шумський (1999, с.30) трактують його як «всі види організованих форм збройних сутичок соціальних сил як усередині держави, так і на міждержавному рівні, або між коаліціями держав, які характеризуються достатнім рівнем керованого насильства, переходом від мирних до мілітарних способів життєдіяльності з неминуче широким порушенням прав та свобод населення». В Україні на законодавчому рівні закріплене таке визначення даного поняття: «воєнний конфлікт – форма розв’язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили». Таке трактування представлене у Статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» (*Про національну*, 2020).

Головною відмінністю воєнного конфлікту від війни є те, що, як правило, не носить гостро вираженої конфронтації і не призводить до докорінних соціальних змін (Перепелиця, 1996, с.11).

Проаналізувавши наукові дослідження з даної теми, ми підсумували, що в широкому значенні воєнний конфлікт включає в себе усі форми протистоянь із

застосуванням зброї, що відбуваються між суб'єктами політики (наприклад, соціальні групи, інститути, суспільство в цілому тощо). У цьому випадку воєнним конфліктом можна вважати як окрему збройну сутичку, так і регіональну або навіть світову війну. У вузькому сенсі воєнний конфлікт є локальним озброєним зіткненням сторін із обмеженими засобами боротьби.

На сучасному етапі в науці воєнні конфлікти поділяють на два основні типи – війну та збройний конфлікт. Однак існує думка, що війна за своєю формою є видом збройного конфлікту (Дяченко, Цюрупа, & Шумський, 1999 с. 25). Об'єднує ці поняття те, що вони передбачають розв'язання протиріч за допомогою воєнної сили (Бернадський, 2012, с.173).

У міжнародному праві війну визначають як збройну боротьбу між кількома суверенними суб'єктами міжнародного права. Поняття «збройний конфлікт» почали застосовувати лише в ХХ столітті, зокрема вперше з'явилося в статті 2 Женевських конвенцій 1949 року. Дані поняття є дуже схожими за своєю суттю, проте вважається, що збройний конфлікт – ширша категорія і в деяких випадках може включати в себе поняття «війна». Однією з головних ознак, що відрізняє війну від збройного конфлікту, є факт оголошення та розірвання будь-яких дипломатичних відносин. Іншою суттєвою відмінністю є статус сторін конфлікту: якщо війна може відбуватися тільки між державами або групами держав, то збройний конфлікт включає в себе громадянську війну, протистояння між державою та окремим угрупованням всередині країни тощо. Окрім того, війна призводить до докорінних соціальних змін, відбувається суттєва трансформація державного апарату, важливі інститути починають виконувати специфічні функції, зумовлені війною.

Українське законодавство про національну безпеку також закріплює і типи збройних конфліктів за ознакою державного кордону: міжнародні – якщо конфлікт відбувається між кількома державами, та внутрішні – у межах однієї країни між ворогуючими сторонами конфлікту. Водночас, зазначено, що, як правило, внутрішній конфлікт підтримується ззовні (*Про національну*, 2020).

Огляд вітчизняної та зарубіжної літератури свідчить і про існування в науковому середовищі, окрім поняття «воєнний конфлікт», терміну «воєнно-політичний конфлікт», проте й тут дослідники не можуть дійти спільної думки. Так, український конфліктолог, політолог Г. Перепелиця пропонує застосовувати поняття «воєнно-політичний конфлікт», пояснюючи це тим, що, на відміну від воєнного конфлікту, його метою є вирішення суто політичних суперечностей. Відповідно, термін можна трактувати через сутнісні ознаки як «форму соціальної взаємодії», «політичне протиріччя у вищій фазі свого розвитку», «застосування військової сили» (Перепелиця, 1996, с.11). Основними ознаками, що вирізняють даний тип конфлікту, є дві сторони специфічної сутності: воєнна й політична; а також стан неподільності політичної влади (Перепелиця, 1996, с.18).

Авторський колектив підручника «Політологія» (2009, с. 215) визначає дефініцію як «всі види організованих форм збройних сутичок соціальних сил як в середині держави, так і на міждержавному рівні, або між коаліціями держав, які характеризуються достатнім рівнем керованого політичними намірами сторін збройного насильства, переходом від мирних до мілітарних способів соціально-політичної діяльності, неминучими жертвами серед військових і цивільних осіб та руйнаціями».

Здійснений аналіз наукових праць та науково-методичної літератури щодо концептуалізації понять «воєнний конфлікт», «війна» та «збройний конфлікт» дозволяє нам проаналізувати основні підходи, які дозволяють класифікувати воєнні конфлікти для глибшого осмислення проблеми.

1.2 Класифікація воєнних конфліктів

Окреме місце у вивченні воєнних конфліктів займає класифікація. Науковці різних галузей знання у своїх роботах пропонують власні типології розрізнення воєн та воєнних конфліктів. Загалом виділяють такі підстави для класифікації:

- за масштабом (виділяються світові, регіональні та локальні);

- за тривалістю (поділяють на затяжні та швидкоплинні);
- за напругою (конфлікти високої, середньої та низької інтенсивності) (*Low-Intensity*, n.d.).

Детальніше проаналізуємо останній підхід до класифікації, який, зокрема, представлений у статті Ітана Гілбоа «Media and Conflict Resolution: A Framework for Analysis» (2009). Конфлікти високої інтенсивності мають такі ознаки: 1) насильство характеризується міждержавними війнами; 2) використання усіх видів зброї (у тому числі і ядерної); 3) бойові дії ведуться на усій території супротивника. Прикладом можуть слугувати Перша та Друга світові війни або Корейська війна 1950-53 рр. Конфлікти низької інтенсивності, які відбуваються в межах однієї держави в одному географічному районі, характеризуються: 1) підривною діяльністю (може проявлятися у формі терактів), обмеженим застосуванням насильства або без прямого застосування військової сили; 2) асиметричністю (сторонами конфлікту можуть виступати недержавні нерегулярні угруповання проти регулярних державних армій); 3) хвилі інтенсивних дій змінюються періодами без використання насильства. У 90-х роках Міністерство оборони США визначило конфлікти низької інтенсивності як військово-політичне протистояння між конкуруючими державами або групами, яке можна охарактеризувати як мирну конкуренцію між державами (Gilboa, 2009, p. 91). Конкретні конфлікти з часом можуть трансформуватися, переходити з одного типу в інший, так, як це відбулось під час війни в Іраку в 2003 році.

Окрім вищезазначених, також виділяють конфлікти середньої інтенсивності, які характеризуються: 1) використанням найсучаснішої військової техніки (крім зброї масового ураження); 2) величина війська коливається від 50 тисяч військових до одного мільйона людей. Г. Костенко пропонує включити до даного підходу ще незавершені конфлікти, або «жевріючі» (Костенко, 1999, с. 51).

У воєнній доктрині України (2015) зазначається, що воєнний конфлікт може відбуватися у формі війни, яку можна визначити як конфлікт високої

інтенсивності, регіональної та локальної воєн (конфлікт середньої інтенсивності) та збройного конфлікту (конфлікт низької інтенсивності).

Питанню типології воєнних конфліктів приділили увагу й українські науковці. Так, ґрунтовну класифікацію розробив Г. Костенко (1999). Він пропонує розрізняти конфлікти за характером політичної мети. Відповідно до цього критерію виділяються три типи: війна за гегемонію (встановлення домінування на глобальному чи локальному рівнях), війна за територію (захоплення нових територій або отримання контролю над окупованими) та змішаний тип (може мати одночасно мету першого та другого типу). Окрім типів, дослідник виділяє також 2 види конфліктів – оборонні та наступальні. Метою першого є протистояння агресії супротивника, другого – завжди агресивна (Костенко, 1999, с. 49-50).

Аналізуючи наукові дослідження, присвячені типології, звернемося до думки про покоління воєнних конфліктів, розроблені в межах теорії класичних війн у 80-х роках (Горбулін, 2017, с. 23-28). З огляду на засоби ведення війни полемологи виокремлюють чотири покоління війни (зокрема В. Ліндом (2004)), також поняття гібридної війни (Додонов, 2017, с.19):

- війни першого покоління – застосування гладкоствольної зброї, що було характерне для періоду наполеонівських битв;
- війни другого покоління – використання нарізної зброї та залізничних сполучень (Перша світова війна);
- війни третього покоління – важка бронетехніка, авіація, нові техніки ведення воєнних дій (з 1918 р. до кінця XX ст., зокрема Друга світова війна);
- війни четвертого покоління – «провідну роль відіграють технічні інновації, такі як високоефективна зброя спрямованої дії, дистанційно керовані пристрої і роботи, комп'ютеризовані мережі зв'язку, інформації та спостереження» (Горбулін, 2017, с. 24).

Вільям Лінд дійшов висновку, що для війни третього покоління більш характерним було впровадження нових ідей, ніж застосування нових технологій

(наприклад, стратегія «бліцкриг» у ході Другої світової війни, маневрування військовими силами). Ідея воєн четвертого покоління була висунута у 80-х роках минулого століття. Даний вид воєнних конфліктів ще більше базується на нових ідеях, ніж війни минулого покоління, крім того, характеризується застосуванням інноваційних технічних засобів, зокрема велика роль відводиться інформаційній складовій. Основним складником таких конфліктів також вважається тероризм, направлений на ураження мирного населення (Lind, 2004).

Український дослідник Г. Костенко модернізував класифікацію, запропонував виокремлювати сім поколінь воєнних конфліктів у залежності від засобів збройної боротьби, що застосовуються: для п'ятого покоління характерне застосування ядерної зброї, шостого – високотехнологічна зброя, сьомого – біотехнічна зброя (Костенко, 1999).

Значний внесок у питання типології та класифікації зробив й Г. Перепелиця (1996). Він запропонував новий підхід до систематизації воєнно-політичних конфліктів – за дослідженням об'єкту конфлікту. Об'єктом можна вважати певний інтерес сторін конфлікту до різних проблем, предметів або процесів у політичній сфері, на основі яких виникають протиріччя. Відповідно виокремлюються шість предметних типів воєнних конфліктів: територіальний, соціальний, економічний, державно-інституційний, ідеологічний, культурний. (Перепелиця, 1996). Протиріччям конфлікту територіального типу є встановлення влади на певній території. Одним із яскравих прикладів є Придністровський конфлікт 1990-х років. Джерелом конфлікту державно-інституційного типу є державні інститути й апарат, який реалізує політичну владу. Особливістю економічного військово-політичного конфлікту є прагнення здійснювати владу над економічними ресурсами й матеріальними цінностями. Конфлікт культурного типу спричиняють суперечності, що виникають між соціальними групами різних культур. Останній тип – ідеологічний, предметом протиріччя якого можуть бути релігійні, етнічні або расові упередження, які застосовуються правлячими групами при здійсненні влади, зокрема конфлікт у Косові 1998 року та війну на Кіпрі можна віднести до даного типу.

Значний внесок у розуміння причин останніх двох видів воєнно-політичних конфліктів та перспектив розвитку запропонував американський політолог, учений з Гарвардського університету Семюель Гантінгтон. У книзі «Зіткнення цивілізацій» (n.d.) він поділяє світ на дев'ять цивілізацій: Західну, Латиноамериканську, Африканську, Ісламську, Сінську, Індуську, Православну, Буддистську та Японську, між якими знаходяться «лінії розломів». «Лінії розломів» – це межі цивілізацій, які знаходяться у сферах інтересів конкуруючих цивілізацій, або мають нестабільні сфери впливу. Саме на них можливе зародження нових глобальних конфліктів. Зокрема, Гантінгтон вважає, що даний факт спричинив конфлікт в Україні, адже наша держава знаходиться саме на такій «лінії розлому». Україну населяють великі групи людей, які ідентифікують себе з різними цивілізаціями, а саме такі країни, на думку автора, мають проблеми зі збереженням своєї територіальної цілісності. Проте на думку М. Єніна, воєнний конфлікт на Донбасі доречно розглядати не через цивілізаційний підхід, а як «конфлікт правлячих класів» (Єнін, 2018).

Крім того, підтверджується припущення С. Гантінгтона, що основним джерелом конфлікту в новому світі передусім буде не ідеологія чи економіка. Він вважає, що домінуючим джерелом конфлікту та великих відмінностей між людством, буде культура. Хоч національні держави залишаються найвпливовішими суб'єктами на міжнародній арені, проте головні конфлікти глобальної політики будуть відбуватися між націями і групами різних цивілізацій. (Gantington, 1993, p.22).

Як свідчить досвід, міжнародні та внутрішні конфлікти, які базуються на релігійних та культурних протиріччях, набагато складніше вирішити, ніж територіальні міждержавні конфлікти. Наприклад, як у випадку з Балканами, коли зупинити насильство та створити сприятливі умови для вирішення конфлікту вдалося тільки з допомогою іноземної військової інтервенції.

Отже, дослідивши дане питання, необхідно зауважити, що жоден із розглянутих підходів не є універсальним, адже кожен конфлікт має свої специфічні особливості та може поєднувати в собі характеристики кількох

запропонованих типів. Тому це дає нам підставу стверджувати про умовну систематизацію воєнних конфліктів, яку можна застосовувати в подальшому детальнішому аналізі кожного конфлікту. Вирішити проблему класифікації воєнних конфліктів можливо лише з урахуванням як військово-технічних, так і політичної, когнітивно-психологічної, соціальної складових.

1.3 Сучасні воєнні конфлікти

Нині, незважаючи на зниження міжнародної напруги та загроз, проблема воєнних конфліктів все ще є актуальною й потребує уваги з боку дослідників. Небезпека появи гострих воєнних конфліктів залишається, тому для світової наукової спільноти надзвичайно важливим є розуміння природи сучасних конфліктів, що виникають, визначення їх причин та розробка способів та стратегій запобігання та врегулювання. Тому провідні країни світу створюють інститути, дослідницькі центри, орієнтовані на дослідження проблематики сучасних воєнних конфліктів. Зокрема, основними серед них є Міжнародний інститут стратегічних досліджень у Лондоні, Гаазький центр стратегічних досліджень, Стокгольмський інститут досліджень проблем миру, Інститут досліджень миру та політики безпеки при Гамбургському університеті, Інститут досліджень миру та конфліктів університету Гранади, Кафедра військових досліджень Лондонського Королівського коледжу та багато інших. Зокрема, у США в багатьох університетах працюють кафедри, які займаються вивченням миру. В Україні також функціонує ряд інституцій, що займається дослідженням проблем воєнних конфліктів та їх врегулювання, як-от: Національний інститут стратегічних досліджень, Національний університет оборони України, Інститут історії України НАН України, Український інститут воєнної історії, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння та інші.

Учені дійшли висновку, що сучасні конфлікти початку XXI століття набули нових властивостей порівняно з минулими конфліктами. Неможливо не помітити, що з розвитком науково-технічних досягнень змінюється й характер

ведення воєнних конфліктів. Головна особливість, яка вирізняє сучасні конфлікти, – це застосування конфліктуючими сторонами широкого спектру невоєнних методів впливу (економічних, інформаційних, екологічних, соціальних, політичних тощо) (Лещенко, 2020, с.48).

Л. Голопатюк та Р. Тимошенко (2017, с.22) пропонують трактувати сучасні воєнні конфлікти як «дії, що здійснюються шляхом поєднання політичних, військових, економічних, інформаційних і міжнародно-правових сценаріїв ведення конфлікту з метою досягнення воєнно-стратегічних цілей». Автори (2017, с. 22-26) виокремлюють ряд особливостей, які відрізняють їх від традиційних воєнних конфліктів, як-от:

- відсутність чітких меж початку та закінчення;
- суб'єктами конфлікту можуть виступати не тільки держави, але й різні терористичні угруповання, впливові економічні суб'єкти, олігархічні клани тощо;
- ускладнення визначення джерела конфлікту;
- ведення бойових дій за допомогою «зелених чоловічків» – військових, походження і приналежність яких дуже складно ідентифікувати;
- застосування на всіх етапах інформаційної війни та психологічного тиску.

Здійснюючи аналіз наукової та методичної літератури, ми дійшли висновку, що сучасному конфлікту також притаманні такі характеристики, як:

- стрімкий розвиток подій та швидкі переходи від стану спокою до гострої ескалації із застосуванням військової сили;
- застосування новітніх технологій та високотехнологічної зброї.

Крім того, у Воєнній доктрині України (2015) прописані такі ознаки сучасних конфліктів:

- «підвищення ролі політичних, економічних, інформаційних засобів під час підготовки і в ході воєнного конфлікту;
- збільшення ролі інформаційно-психологічних операцій у досягненні цілей воєнних конфліктів;

- створення коаліційних і багатонаціональних сил;
- залежність політичного рішення щодо участі у воєнному конфлікті від суспільної думки на внутрішньому та міжнародному рівнях;
- збільшення питомої ваги дій у повітряно-космічному просторі та розширення їх масштабів;
- постійне вдосконалення форм і способів ведення збройної боротьби, зокрема, асиметричних дій;
- широке застосування новітніх систем озброєння та військової техніки, високоточної зброї, засобів повітряного нападу, розвідки і радіоелектронної боротьби;
- підвищення оперативності та якості управління в результаті переходу до глобальних інтегрованих автоматизованих систем управління військами і зброєю;
- високий ступінь одночасного ураження військ і об'єктів на всю глибину ведення воєнних дій, широкий і швидкий маневр військами (силами) і вогнем, використання мобільних угруповань військ (сил))» (*Воєнна доктрина*, 2015).

Проте, нині в науковому середовищі сучасні воєнні конфлікти прийнято вважати «гібридними війнами». Особливо актуальним та дискусійним цей термін став після анексії Криму та воєнного конфлікту на Донбасі. Автори монографії «Гібридна війна: In Verbo Et In Praxi» (2017, с. 20) пропонують таке визначення: «... це сучасні війни, які ведуться із використанням всіляких доступних тактик боротьби, як регулярних чи нерегулярних, так і кібернетичних із можливістю застосування зброї масового знищення, а також інформаційної, психологічної та пропагандистської війни із використанням останніх інформаційних і медійних технологій». В. Горбулін (2017, с.19), директор Національного інституту стратегічних досліджень, трактує даний термін як «воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних цілей».

Теоретичні засади феномену гібридної війни в різний час досліджувались експертами світового рівня – Ф. Хоффманом, Дж. Мак-Куєном, Д. Кілгалленом. Термін з'явився в документах з безпеки США (Національна стратегія оборони США, звіт оборони Пентагону тощо) на початку XXI століття (Hoffman, 2007, p.13). Зокрема, він вперше згадується в промові генерала США Джеймса Меттіса 8 вересня 2005 року (Лещенко, 2020). «Гібридні війни поєднують цілий спектр різних режимів ведення війни, включаючи застосування традиційних, нетрадиційних тактик і недержавних (нерегулярних) воєнізованих формувань, організацію терористичних актів з використанням масового насильства і примусу, а також кримінальних безладів» (Hoffman, 2007, p.8).

Проаналізувавши наведені вище думки фахівців, маємо підстави зробити висновок про те, що гібридна війна – це новий спосіб ведення конфлікту, що характеризується поєднання військових дій та невійськових (інформаційна пропаганда, економічний та психологічний тиск тощо) заходів для досягнення стратегічних цілей.

Попри те, що в Україні з 2014 року триває військова агресія Російської Федерації, яка отримала назву «гібридна війна», відсутнє визначення поняття в офіційних документах національного та міжнародного рівнів, зокрема в головних державних документах, що є складовою національної безпеки (Законі України «Про Національну безпеку України» та Воєнній доктрині України). Так, єдина поява терміна «гібридна війна» виявлена в Стратегії національної безпеки України від 26 травня 2015 року у контексті: «забезпечення готовності держави, її економіки і суспільства до оборони та відбиття зовнішньої агресії у будь-яких формах і проявах (зокрема у формі гібридної війни), підвищення рівня обороноздатності держави є ключовим пріоритетом політики національної безпеки» (*Стратегія національної*, 2015). «Військові події на Донбасі та анексія Автономної Республіки Крим засвідчили неготовність вищих управлінських кадрів до сучасних специфічних загроз гібридної агресії та викликів національній безпеці, з використанням специфічних соціальних технологій,

спроби протидії яким виявились не ефективними» (Єнін, Мельниченко, & Мельник, 2019, с.105).

Незважаючи на актуальність проблеми, ґрунтовних наукових праць, у яких досліджується феномен гібридної війни, досить мало. Серед виданих необхідно виокремити навчальний посібник «Російська гібридна війна: від доктрини до тактики» В. Маркітанова, О. Рибщуна, Ю. Столяра, колективну монографію Інституту стратегічних досліджень «Світова гібридна війна: український фронт» за редакцією В. Горбуліна та монографію «Гібридна війна: in verbo et in praxi» за редакцією Р. Додонова, аналітичний документ «Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства» за редакцією В. Мартинюка.

Український науковець В. Мандрагеля (2015) зазначає, що на думку багатьох експертів, змістовні особливості гібридної війни були закладені в теорії війн четвертого покоління В. Ліндом.

Крім того, «саме на теорію війн четвертого покоління посиляється заключний документ міжпарламентської конференції Європейського Союзу щодо Спільної зовнішньої політики і політики безпеки а також Спільної політики безпеки і оборони 4-6 березня 2015 р. (м. Рига). У пункті 39 записано, що нові виклики безпеки, пов'язані з війнами 4-го покоління – гібридною війною, яка є комбінацією звичайних та незвичайних військових методів, елементів кібер-, економічної та інформаційної війни, а також політичного тиску» (Мандрагеля, 2015, с.154).

Отже, говорячи про сучасні воєнні конфлікти, ми насамперед маємо розглядати гібридні війни, оскільки, як свідчить досвід, саме цей вид конфлікту є найбільш поширеним з початку ХХІ століття. Крім того, варто зазначити, що аналіз природи та характеристик сучасних воєнних конфліктів дає змогу стверджувати, що в умовах глобалізації гібридні війни несуть велику загрозу світу, оскільки завдяки ефективному використанню широкого кола невійськових методів вони можуть призвести до швидкої ескалації, та навіть перетворення на масштабну війну.

Висновки до Розділу I

У першому розділі представлено огляд існуючих підходів до трактування та класифікації поняття «воєнний конфлікт». Узагальнена інформація дозволяє визначати воєнний конфлікт як стан гострого протиріччя всередині держави, між державами або їх коаліціями, що характеризується насильством із застосуванням зброї.

З'ясовано, що проблема воєнних конфліктів є достатньо вивченою в науці – у різні часи до неї звертались, філософи античності (Арістотель, Платон, Геракліт тощо) та сучасні дослідники, як-от: Г. Перепелиця, Г. Костенко, М. Цюрупа, К. Боулдінг тощо.

Можна зробити висновок, що конфлікти є частиною суспільного життя, від загроз якої неможливо повністю позбавитись. Виявлено, що з моменту появи високотехнологічної зброї, здатної до масового ураження людей, змінюється характер ведення воєнних конфліктів: одним із головних просторів, на якому намагаються досягти успіху сторони конфлікту та отримати переваг задля досягнення мети, поступово стає інформаційне середовище.

Виділено ряд ознак, притаманних сучасним воєнним конфліктам. З'ясовано, що для них характерним є відхід від традиційних конвенційних воєн. Головною особливістю є поєднання воєнної сили із комплексом немілітарних заходів. Основна загроза таких конфліктів полягає в тому, що вони значною мірою орієнтовані на мирне населення, яке не розуміє загрози через їхній незвичний характер.

РОЗДІЛ II. ПРЕДСТАВЛЕННЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ У НОВИНАХ

ЗМІ

У першій частині розділу розглянуто теоретичні концепції, що обумовлюють тематизацію новин у засобах масової інформації. З'ясовано, які фактори впливають на формування інформаційного порядку денного. Друга частина розділу присвячена аналізу ролі національних та міжнародних ЗМІ у висвітленні воєнних конфліктів та їх впливу на врегулювання ситуації. Виявлено, які маніпулятивні технології можуть застосовувати телеканали для впливу на свою аудиторію.

2.1 Тематизація ЗМІ соціальної дійсності

Одним з основних понять для дослідження інформаційної складової сучасного воєнного конфлікту є інформація та комунікація. Ми живемо в інформаційному суспільстві, де ці поняття відіграють ключову роль та приносять не лише користь, але й є засобами ведення гібридної війни та маніпуляції. Одним з найважливіших інструментів інформаційної боротьби є ЗМІ, які виконують посередницьку функцію між автором повідомлень та аудиторією за допомогою трансляції символів, формують уявлення аудиторії про значущість суспільних проблем. Саме вони обирають пріоритетність тематики, визначають, які проблемні питання будуть висвітлюватись у новинних програмах, тим самим формуючи інформаційний порядок денний. Як правило, ЗМІ хочуть впливати на значущість тем та проблем у свідомості аудиторії шляхом підсилення уваги до одних та приховування інших, адже люди краще запам'ятовують ту інформацію, яка часто повторюється.

Нині ЗМІ виконують не лише інформативну функцію. Як «четверта влада» вони є одним із найголовніших інструментів формування громадської думки. Згідно з моделлю кодування/декодування Стюарта Холла медіа можуть мати вплив на спосіб подачі новин за допомогою використання різних прийомів та технік, як-от: подача не повного обсягу інформації; вкладання в повідомлення певного ідеологічного сенсу; час та кількість уваги, яка відводиться темі;

використання слів і словосполучень, що мають різне емоційне забарвлення; підкріплення інформації відео- та аудіоматеріалами тощо.

Зокрема, перша ідея теорії порядку денного була висвітлена У. Ліпманом ще в книзі «Громадська думка» (1922). Він стверджував, що ЗМІ слугують головним джерелом, що пов'язують події, які відбуваються у світі, і людей, і саме вони мають владу визначати, як ці події будуть представлені громадськості.

На початку 60-х років XX століття науковцями, що займались вивченням медіа, була висунута гіпотеза про те, що ЗМІ висвітлюють певні події, замовчуючи інші, тим самим формуючи перелік пріоритетних тем у суспільстві. Пізніше вона була підтверджена американськими дослідниками М. Мак-Комбсом і Д. Шоу. У 1968 році ними була сформульована теорія інформаційного порядку денного за результатами вивчення впливу ЗМІ на політичні уподобання виборців у США. Вони провели опитування серед людей, які ще не визначилися з вибором, щодо тем, які, на їхню думку, є важливими. Науковці проаналізували, як співвідносяться проблеми, які хвилювали виборців, з проблемами, які висвітлювались ЗМІ. У результаті було встановлено, що медіа вплинули на аудиторію, актуалізували проблеми, що були далекі від потреб аудиторії. «Медії становлять апарат інформування, обмежений у часі та просторі, а тому представлений переліком найбільш важливих тем, які мають бути висвітлені. Цей перелік становить програму, яку медії задають суспільству. Отримуючи цю програму, громадська думка під впливом різноманітних чинників модифікує її та створює свою власну програму пріоритетів» (Мак-Комбс, 2007, с.12).

Для пояснення отриманих результатів М. Мак-Комбс і Д. Шоу ввели два поняття:

- «порядок денний» (agenda) – як набір сюжетів і проблем, що сприймаються в суспільстві найбільш важливими на даний момент;
- «встановлення порядку денного» (agenda-setting) – як процес упровадження даного набору сюжетів і проблем у свідомість аудиторії (McCombs, & Shaw, 1972).

Отже, дослідження Мак-Комбса і Шоу також показало, що вплив ЗМІ полягає не у нав'язуванні думок та поглядів, а базується на «будівництві порядку денного» (agenda-building) (McCombs, & Shaw, 1972). Тобто, ЗМІ, ранжуючи теми, можуть вибудувати ієрархічність проблем у свідомості глядачів. Аудиторія починає сприймати їх як найбільш важливі і такі, що заслуговують на увагу. Дані ідеї лягли в основу настановної теорії, яка базується на дослідженні непрямого впливу ЗМІ та того, «...яким чином висвітлення проблеми чи події впливає на становлення її пріоритетності в очах суспільства» (Мак-Комбс, 2007, с.11). Тим не менш, було встановлено, що медіа не можуть приховувати дійсно важливі суспільні проблеми від населення, тому ними застосовується ряд методів, які мають вплив на спосіб висвітлення новини та побудову порядку денного всього суспільства, як-от: стереотипізація, інформаційна вибірковість, надання особливого значення проблемі та побудова образу: «надання особливого статусу – процес інформаційної інтенсифікації, що збільшує значущість певної особи, яка є інформаційним стрижнем певної новини. Фактично надання статусу – це дія настановчості першого рівня, де об'єкт є особою. Стереотипізація та побудова образу продовжують роботу зі збільшення важливості атрибутів об'єкта і є прикладом настановчості другого рівня. Аспект інформаційної вибірковості описує і пояснює новинний плин від одного медійного джерела до іншого» (Мак-Комбс, 2007, с.135). Таким чином ЗМІ можуть маніпулювати й проблемою конфлікту: оскільки увага, як правило, зосереджується тільки на невеликій кількості тем одночасно, то медіа можуть створювати хибну пріоритетність: або підсилювати інтерес аудиторії шляхом частої появи повідомлень на дану тему, або на передній план висувати інші питання для того, щоб проблема воєнного конфлікту здавалась менш значущою на тлі інших, більш висвітлюваних питань. Як зазначав В. Різун (2008), «контроль виявляється у здатності медіа відстежувати наміри, плани, знання, погляди та думки людей, інститутів, суспільства, використовувати їх для планування змісту медіатворів і через систему, зокрема, новин цілеспрямовано впливати на людей. Цей факт сам

по собі не є загрозливим до того часу, поки ЗМК не закладають в основу технології праці цю схему, щоб маніпулювати через подачу новин аудиторією».

Отже, визначення терміну «порядок денний» можна сформулювати як певну вибудовану ієрархію за значимістю тематик повідомлень, яку подають засоби масової інформації. Крім того, уся сукупність інформації, що висвітлюється ЗМІ, забезпечує формування певного світосприйняття аудиторії. Відповідно, «тематизація – це створення порядку денного в ЗМІ для публічного обговорення, набір сюжетів і проблем, що вважаються в суспільстві найбільш важливими в даний момент, а також процес впровадження даного набору сюжетів і проблем в свідомість аудиторії» (Єнін, 2012, с.71).

ЗМІ не можуть охопити всю сукупність інформації, яка продукується щодня, про що писав німецький соціолог, відомий теоретик масових комунікацій Ніклас Луман. Він вважає, що насправді ЗМІ не відображають дійсність, а конструюють її, створюють нову медіареальність. Суть їхньої діяльності полягає в селекції інформації про соціальну дійсність та поданні її аудиторії у вигляді конкретних повідомлень. Згідно з комунікативною концепцією Нікласа Лумана, селекція під час комунікації мас-медіа та аудиторії відбувається за декількома взаємопов'язаними напрямками: селекція інформації, селекція ланцюга повідомлень цієї інформації та селекція під час сприйняття повідомлення та інформації, що в ньому подається. Відповідно, комунікативний процес поділяється на повідомлення та інформацію (Луман, 2010, с.4). Повідомлення, що висвітлюється в ЗМІ, завжди, окрім фактів, містить ще й позицію комуніканта, оскільки журналіст здійснює селекцію відповідно до своїх поглядів, а процес формування повідомлення не може обійтися без оцінних суджень та саморефлексії. А інформація – це те, що адресат сприймає в повідомленні (Луман, 2010). Тим не менш, сконструйована медіареальність не є негативним явищем, тому що вона дає можливість споживачам отримати знання про те, що знаходиться поза межами їхнього досвіду, а також пропонує бачення картини світу, яке з часом перетворюється на образ реальності.

Дослідники Шумейкер й Різ (Єнін, 2012, с. 73-75) виокремлюють п'ять основних факторів, що впливають на формування порядку денного в ЗМІ:

1. Індивідуальний. Містить соціально-демографічні характеристики працівників медіа (стать, раса, етнічна приналежність, соціально-економічний статус, освіта), їхні цінності, політичні й релігійні погляди, фахову підготовку тощо.

2. Рівень стандартів повсякденної роботи (дотримання кодексу професійної етики, специфічні потреби комерційних медіа, спеціалізація журналіста та використання експертних думок).

3. Організаційний рівень (вплив структури організації ЗМІ на тематизацію, підвищення концентрації власності в медіасфері).

4. Екстра-медіа рівень (вплив політичних партій та органів державної влади, законодавчі й нормативні обмеження, у яких доводиться працювати медіа тощо).

5. Ідеологічний рівень (роль суспільних поглядів на формування порядку денного, «побудова символічної реальності, що відображає припущення щодо навколишнього світу») (Єнін, 2012, с. 75).

Крім ранжування тем у свідомості суспільства, ЗМІ можуть застосовувати різні прийоми, які формують уявлення про воєнний конфлікт, конструюють образ сторін та учасників конфлікту. Наприклад, одним із таких методів є застосування різних мовних стилів під час представлення теми війни. Зокрема, він був детально розглянутий у статті К. Черняк під час аналізу висвітлення воєнного конфлікту в Сирії 2011-2016 років засобами масової інформації США та РФ. Так, авторка виокремила основні мовні стилі, що застосовувались (Черняк, 2017, с.78-81):

- 1) звинувачення – інструмент інформаційної боротьби, що полягає в зображенні негативного образу супротивників, вказівці на їхні недоліки (наприклад, неповага до людських цінностей; байдужість до подій, проблем цивільного населення та військових; підтримка терористичних угруповань тощо);

- 2) чесноти – використовується ЗМІ для представлення дій своєї країни в зоні конфлікту (наприклад, підтримка місцевого населення; надання гуманітарної допомоги; дії, направленні на врегулювання конфлікту та повернення до мирного життя, та ін.);
- 3) героїзація – створення ЗМІ образу сторони конфлікту, яку вони підтримують, як героя і визволителя (успішні дії армії; гордість за військових; амністія бойовикам, що добровільно здадуться);
- 4) демонізація – використовується для «висвітлення дій протилежної сторони конфлікту, створення образу жорстокого вбивці, що не цінує життя людей і переслідує тільки свої цілі» (екстремісти; терористи або їх союзники тощо);
- 5) співчуття – застосовується для опису становища мирного населення, використовується, щоб наголосити на жорстокості супротивника (обстріли, внаслідок яких гинуть люди, зокрема діти; страждання населення).

Дані стилі широко застосовуються воюючими сторонами в інформаційній війні з метою створення позитивного іміджу своєї країни та дискредитації супротивника в очах громадян та міжнародної спільноти.

Крім того, питання тематизації значною мірою пов'язане з концепцією «інформаційного (електронного) імперіалізму» в тому сенсі, що «на тематизацію в глобальному масштабі впливають також інтереси країн, в яких найбільш розвинена інфраструктура масової комунікації» (Єнін, 2012, с. 79).

Уперше цей термін був представлений у роботі американського вченого Герберта Шиллера, де він проаналізував основні «аспекти впливу засобів масової інформації на масову свідомість», зокрема на прикладі інформаційної монополії США в міжнародному інформаційному просторі. (Данилішева, 2004). Відповідно до цієї теорії, традиційні ЗМІ є інструментом нав'язування світогляду розвинутих капіталістичних країн завдяки поширенню політичної або військової експансії. Залежність слаборозвинених країн від розвинених перешкоджає вільному поширенню інформації та важливих подій, що відбуваються у світі.

Ентоні Гідденс (1999) пропонує використовувати термін «імперіалізм засобів масової інформації». Важливим процесом, який суттєво вплинув на засоби масової інформації, є глобалізація. Її наслідком стало формування єдиної культурної імперії, яку утворюють західні та американські ЗМІ з метою трансляції цінностей, ідей тощо на залежні від них країни.

Мартін Лібікі (1995) зазначає, що інформаційний імперіалізм є однією з форм ведення інформаційної війни. Він полягає в «перевагах в створенні, маніпуляції і використанні інформації, достатніх для воєнного домінування» (Шаванов, 2014, с. 135). Крім того, автор зауважив, що інформаційний імперіалізм дуже часто взаємопов'язаний з економічним: країни ведуть боротьбу за домінування в стратегічних економічних галузях (зокрема й медіагалузь), адже саме вони формують навички, з якими інші країни, особливо зі слабкою економікою, не можуть легко конкурувати (Libicki, 1995, p.72-74).

Узагальнюючи вищенаведену інформацію, можна зробити висновок, що для органів державної влади України дуже важливим є розвиток та посилення інформаційних можливостей, якими володітиме країна, адже це значно збільшить її шанси на отримання переваг у системі міжнародних відносин та оборонній сфері, що особливо актуалізується в умовах воєнного конфлікту на сході України.

Отже, можна стверджувати, що формування інформаційного порядку денного є одним із методів маніпуляції, які застосовуються країнами у веденні гібридних воєн. Адже за допомогою конструювання спотвореної інформаційної реальності сторони конфлікту можуть компенсувати брак інших ресурсів і потенціалу та навіть отримати переваги у веденні збройної боротьби. Крім того, воєнний конфлікт на Донбасі зачіпає усе суспільство, тому те, як у ЗМІ висвітлюються дані теми, дуже впливає на розуміння аудиторією того, що відбувається на війні.

2.2 Роль медіа у висвітленні конфліктів

Аналіз ролі медіа у висвітленні конфліктів потребує дослідження не тільки традиційних ЗМІ, але й нових, як-от: соціальні мережі та інтернет-видання, оскільки саме вони суттєво змінили характер комунікаційних процесів завдяки їхньому територіальному розпорошенню та загальній доступності. Як зазначають А. Бріггз та П. Коблі, «нові технології породжують не тільки нові типи ЗМІ, а й нові аудиторії» (Бріггз, Коблі, 2012, с.16). Саме вони дають змогу залучити нові групи, інституції та навіть держави, які мають змогу допомагати у вирішенні конфліктів.

Однією з характеристик, що супроводжує розвиток сучасного суспільства, є стрімке зростання значущості інформаційних технологій. Учені пов'язують глобалізацію та конфлікти: вони стверджують, що розвиток сфери комунікації, комунікаційних технологій та ЗМІ суттєво змінив природу конфліктів, способи їх ведення та врегулювання (Gilboa, 2009; Blondel, 2003). Поява нових медіа, широке розповсюдження інтернету дають змогу висвітлювати події в режимі реального часу, надавати населенню миттєвий доступ до інформації. Крім того, це дало поштовх появі нових текстових медіа та миттєвому зворотному зв'язку (Бріггз, Коблі, 2012).

Відомий американський дослідник Г. Ласвел виокремлює три базові функції, які забезпечують ЗМІ: огляд довкілля (інформування), відволікання та культурна трансмісія. Луман (комунікативна теорія) та Блондель (2003) у своїх роботах наголошують, перш за все, на комунікативній функції: ЗМІ – це простір для спілкування, обміну інформацією між різними соціальними групами.

Як показують дослідження американських учених, ЗМІ під час війни стають дуже вразливими, адже військові та політики використовують мас-медіа для поширення тих ідей, які їм можуть бути вигідні (Іванова, Мойсеєва, & Стеблина, 2019, с.152). Вони перетворюються не просто на засіб інформування та комунікації, а стають повноцінними механізмами та інструментами політики. Особливо на це потрібно звертати увагу в умовах конфлікту, адже більшість

засобів масової інформації знаходяться у власності політичної та економічної еліти.

Антоніо Грамші в «Тюремних зошитах» (1926-1937) писав про роль ЗМІ в політичних процесах. На думку автора, правлячий клас не в змозі довго підтримувати стабільність у суспільстві лише за допомогою фізичного примусу, тому він повинен заручитися згодою громадськості, набуті легітимності. Тут медіа виступають одним із ключових інститутів гегемонії. У даному випадку основною функцією ЗМІ є не інформування, адже вони стають простором, де відбувається боротьба за право формувати громадську думку. У свою чергу, це призводить до поширення в суспільстві системи норм, цінностей та переконань, які сприяють легітимності існуючого соціального порядку.

«Воєнний конфлікт зачіпає усі сфери суспільства, зокрема й медіа, змінюючи медійний дискурс. «Культура війни принципово інша, ніж культура миру», – зазначає український філософ Сергій Дацюк (Іванова, Мойсєєва, & Стеблина, 2019, с.151). Тому значну роль також може відігравати те, яким саме чином мас-медіа представляють проблему конфлікту. ЗМІ як один з головних інструментів ведення інформаційної війни може застосовуватися для маніпулювання фактами та створення образів сторін конфлікту. Існує велика кількість способів, за допомогою яких ЗМІ можуть впливати на свідомість глядачів, зокрема розглянуті в попередньому розділі концепція формування порядку денного та мовні стилі. Крім того, широко застосовуються праймінг та фреймінг.

Технологія праймінгу полягає в актуалізації у свідомості аудиторії асоціацій, пов'язаних із темою, що висвітлюється ЗМІ. Зокрема він не є суто негативним явищем. Оскільки увага та зацікавленість глядача до повідомлення, яке надається ЗМІ, значною мірою залежить від його попереднього досвіду та знань про дану проблему.

Важливим у контексті нашої роботи є розгляд технології фреймінгу. У соціології ця техніка вперше була розглянута Ірвіном Гофманом у книзі «Аналіз фреймів: есе про організації повсякденного досвіду» (1974). Автор вбачає роль

фреймів у контекстуалізації соціальних взаємодій, наданні їм двоїстого характеру. Гофман виділяє чотири аспекти фреймінгу: створення значень; процес найменування та категоризації; конструювання символічних значень; ідентичності учасників. Дослідниця Двора Яноу пропонує об'єднати останні два аспекти в один та виділяє ще «імплікацію через розповідь» (Yanow, & Van Hulst, 2011, p.93). У медіасфері головними механізмами фреймінгу є найменування та категоризація, адже саме за допомогою них формується ставлення аудиторії до подій або об'єктів. Дослідники Г. Косицький та З. Пан вважають, що фрейми, які застосовуються для формування новинного дискурсу, можуть бути представлені у вигляді чотирьох категорій: синтаксичної структури, структури сценарію, тематичної і риторичної структур (Kosicki, 1993). Крім того, особливу увагу варто звертати на лексику, оскільки в журналістиці поширеними є також приписування маркерів та висловлення оцінних суджень, які спотворюють реальність та представляють певне ставлення до події чи об'єкту. Наприклад, якщо брати до уваги приклад військового конфлікту на Донбасі, то можна побачити, що при його висвітленні в новинах українські журналісти найчастіше послуговуються такими фреймами для позначення учасників конфлікту: «терористи», «загарбники», «ворожі диверсанти» тощо для позначення супротивника та «захисники», «герої» та інші – для позначення українських військовослужбовців.

Крім того, важливу роль у висвітленні конфліктів відіграє спосіб, у який здійснюється подача повідомлень аудиторії. Для країни, яка перебуває у стані конфлікту, надзвичайно важливим є те, яким чином та які саме новини представляють ЗМІ. Адже вони можуть бути як деструктивним фактором, що навіює почуття страху, або ж стати позитивним, що сприяє обізнаності населення щодо таких питань: шляхи врегулювання конфлікту та здійснені заходи, направлені на це. Так, як в Україні немає розроблених стандартів, які б регулювали діяльність медіа в умовах воєнного конфлікту та інформаційної агресії, журналістам дуже часто доводиться самостійно розробляти стандарти

щодо висвітлення подій, що розгортаються навколо військового конфлікту на Донбасі, керуючись власним досвідом, знаннями та навичками.

Саме тому потрібно взяти до уваги концепт «журналістики миру», запропонований норвезьким соціологом Йоганом Галтунгом. Він є значимою фігурою у вивченні студій миру та конфліктів. Перші напрацювання теорії були висвітлені в статті «Структура іноземних новин» (1965), у якій він разом зі співавтором Марі Руге критикував традиційне висвітлення проблеми конфліктів у новинах. Автори вказували на те, що навіть у розвинутих країнах світу ЗМІ зосереджують свою увагу на негативних подіях, що супроводжують конфлікт, ігноруючи проблему примирення. Ідею «журналістики миру» підхопили й інші науковці та працівники медійної сфери, зокрема активно пропагувати дану концепцію почав журналіст «Бі-Бі-Сі» Джейк Лінч у 90-х роках ХХ століття. Його бачення сенсу концепту висвітлюється у твердженні, що «мирна журналістика – це коли редактори і репортери роблять вибір – про що повідомляти і як повідомляти про це – що створює можливості для суспільства в цілому для розгляду і оцінки ненасильницької реакції на конфлікт» (Lynch, 2015). Крім того, відповідно до журналістики миру роль засобів масової інформації у висвітленні конфліктів полягає не просто у правдивому поданні новин, а сприяти якнайшвидшій стабілізації ситуації та встановленню миру.

Проте, на думку Йогана Галтунга (2002), журналістика миру не є характерна для висвітлення конфліктів більшістю медіа світу. Тому на противагу даному концепту він вводить поняття «журналістика війни», яка орієнтована на перевагу демонстрації у новинах насильства та руйнівних наслідків воєнних та збройних конфліктів. Такий спосіб подачі новин може провокувати загострення конфлікту, його розпалювання, як це сталося у Руанді та Боснії, зокрема за допомогою радіо та телебачення (Gilboa, 2009).

Крім того, більшість існуючих досліджень орієнтована саме на вивчення негативного впливу ЗМІ у висвітленні конфлікту, і лише невелика частина фокусується на їх позитивній ролі у врегулюванні конфлікту та досягненні миру.

Показовим прикладом, що доводить ефективність діяльності ЗМІ під час висвітлення конфлікту, є воєнний конфлікт у Північній Ірландії. У 80-х роках XX століття британські мас-медіа представляли інформацію однобоко та упереджено, сюжети не висвітлювали причин конфлікту, що значно гальмувало участь громадськості через низький рівень поінформованості та процес пошуку альтернативних способів вирішення конфлікту. Проте на початку 90-х у більшості європейських країнах (зокрема й у Великій Британії) відбувся ряд демократичних перетворень, який зачепив і діяльність ЗМІ. Відтак, медіа почали висвітлювати події неупереджено, зокрема завдяки кодексу (NUJ code of conduct), який регулював діяльність журналістів: представлялися думки різних сторін, позиції та бачення ситуації учасниками конфлікту. «Коли гравці не просто представлені, а й добре ознайомлені з позиціями один одного, зроблено ґрунтовний аналіз ситуації, її витоків та причин, можна переходити до розгляду можливих альтернатив вирішення проблеми і відкинути неефективні варіанти. Але подібний аналіз можливо здійснити за умови повної поінформованості обох сторін» (Сторожук, 2006). Також досвід даної країни показує, що вирішення конфлікту – довгостроковий процес, який вимагає докладання зусиль не тільки від державних та міжнародних суб'єктів, але й від усього громадянського суспільства.

Як і будь-який соціальний інститут ЗМІ виконує певні функції, зокрема активно долучається до формування громадської думки загалом та світогляду індивідів, а також те, що Н. Луман називає «самопостереженням суспільства»: «модусом рефлексії, і в наш час також, залишається лише спостереження другого порядку, а саме спостереження того, як суспільство, що передає своє самопостереження функціональній системі мас-медіа, приймає саме такий спосіб спостереження в модусі спостереження спостерігачів» (Луман, 2010, с.118). Згідно із концепцією Й. Галтунга журналіст повинен висвітлювати не лише події безпосереднього конфлікту, але й представляти думки усіх його сторін, намагатися уникати маніпуляції фактами у своїх повідомленнях, а також виявляти чужі. У цьому випадку актуалізується проблема самосвідомості мас-

медіа, які повинні усвідомлювати відповідальність за свою діяльність перед населенням. Крім того, відзначається важливість формування в суспільстві дискурсу миробудування, який полягає у висвітленні новин згідно з концептом журналістики миру, для встановлення спочатку негативного (припинення військових дій), а потім й позитивного миру (за Й. Галтунгом, абсолютна відсутність структурного насильства). Тобто, дії засобів масової інформації мають бути зосереджені на запобіганні гострих фаз конфлікту із застосуванням зброї або висвітлювати способи мирного вирішення конфлікту.

У грудні 2015 року Укрінформом, Координатором проектів ОБСЄ в Україні, ГО «Телекритика» та Інститутом масової інформації був організований захід на тему «Роль ЗМІ у розв'язанні конфлікту: українські реалії», у якому взяли участь журналісти провідних ЗМІ, соціологи, представники волонтерських організацій, а також представники інтересів ВПО. У ході дискусії учасники обговорили те, яким чином існуючий медійний дискурс впливає на рівень конфліктності в суспільстві, які можливості мають українські засоби масової інформації, щоб «зменшувати бар'єри між різними соціальними групами, які є причиною або наслідками конфлікту» (Укрінформ, 2015).

Головну роль ЗМІ експерти вбачають у формуванні медійного дискурсу, який охоплює широке коло проблем, пов'язаних із конфліктом. Зокрема вони покладають відповідальність на ЗМІ за включення в порядок денний неординарних тем, мало висвітлених проблем та нових поглядів, «розкручення» їх для того, аби поширювати в суспільство нові теми для дискусії. Адже внаслідок обговорення представлених результатів моніторингу ЗМІ було зроблено висновок, що українське населення отримує інформацію переважно про воїнів АТО, проте не має достатньо інформації щодо груп, які включені або причетні до конфлікту на Донбасі (внутрішньо переміщених осіб, мешканців окупованих територій, волонтерів та рідних військовослужбовців) (Укрінформ, 2015).

Окрім національних ЗМІ, потрібно розглянути роль міжнародних ЗМІ, оскільки поява нових медіа (інтернет-видання, соціальні мережі) дає змогу

отримувати інформацію з будь-якого куточку світу. Як і національні, міжнародні засоби масової інформації можуть чинити як позитивний, так і негативний вплив на розв'язання конфлікту. Перш за все, необхідно зосередитись на одному із найголовніших аспектів, «ефекті CNN». На початку 90-х років американський телеканал «CNN» став основним джерелом висвітлення воєнних подій у світі, зокрема бомбардування під час війни в Іраку 1991 року. Даний факт спричинив те, що у глядачів сформувалась думка, що за допомогою перегляду прямих ефірів вони зможуть дуже швидко отримати поточну об'єктивну інформацію про будь-які події. Крім того, політологи та соціологи підкреслюють здатність телекомпанії впливати на рішення, які приймаються владою. Наприклад, висвітлення подій у Сомалі 1992 року (репортажі про громадянську війну в країні, голод та страждання населення) спричинило резонанс та обурення серед населення США, внаслідок чого президент був змушений підписати указ про запровадження гуманітарної операції. Так, суть «ефекту CNN» полягає у висвітленні негативних подій, внаслідок перегляду яких населення вимагає відповідних дій від влади для їх вирішення. Проте, окрім видимих позитивних наслідків даного ефекту, існують і негативні моменти. Так, навіть при постійному трансляванні подій про конфлікт це не завжди сприяє врегулюванню конфлікту.

Крім того, Блондель (2003) виділяє такі позитивні аспекти, які відіграють міжнародні медіа на розгортання конфліктів у інших державах. По-перше, оскільки національним ЗМІ часто важко бути незалежними від влади та неупереджено висвітлювати події, то в таких випадках міжнародні медіа можуть виступати альтернативними джерелами надання інформації щодо подій. По-друге, це здатність міжнародних ЗМІ впливати на уряди західних країн у сфері зовнішньої політики, наприклад, надання економічної допомоги на врегулювання. Проте існує й негативний аспект даного явища: так, це може призводити до припинення фінансової підтримки тих конфліктів, що тривають довгий час та не є широко висвітлені в медіа, та фокус допомоги на ті, яким приділяється велика увага з боку міжнародних ЗМІ (Blondel, 2003).

Проте, як показує досвід, міжнародні ЗМІ, як правило, дуже мало приділяють уваги чужим конфліктам, фокусуються на висвітленні тих подій, які зачіпають інтереси не лише сторін конфлікту, а й міжнародну спільноту, національні інтереси. Так, наприклад, в Україні з 2011 року Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ видає інформаційно-бібліографічний бюлетень «Україна у відгуках зарубіжної преси», у якому подається оперативна інформація про Україну, опублікована на сторінках зарубіжних ЗМІ (80 Інтернет-версій періодичних видань іноземною мовою, з них 67 – електронні версії щоденних газет з усього світу) (*Центр досліджень*). Враховуючи тему дослідження, у даному бюлетені були проаналізовані тематичні блоки по двох країнах Європейського Союзу щодо проблеми конфлікту на Донбасі («Донбас», «Українсько-російські відносини» та «Проблеми врегулювання ситуації на сході України»). Відповідно до цього була порашована кількість новин, яка публікувалась у виданнях Німеччини та Великобританії протягом 2014-2019 рр. (табл.2.1).

Таблиця 2.1.

Кількість новин про конфлікт в Україні в іноземних ЗМІ

Рік	Німеччина	Велика Британія
2014	4	15
2015	9	27
2016	1	7
2017	3	7
2018	2	2
2019	18	13
Загалом	37	71

Так, очевидною є тенденція, що найбільша кількість новин публікувалась саме на початку розгортання конфлікту, коли ця новина була резонансною для світової спільноти. Аналіз також показав, що на початку подій 2014 року новини, що висвітлювались в іноземних ЗМІ, подавались як міжнародний конфлікт, проте з часом він став висвітлюватися у ЗМІ як внутрішній, що стосується лише його учасників. Поступово інші проблеми та події витіснили питання конфлікту на периферію уваги журналістів, тоді в обох вищеназваних країнах кількість

публікацій зменшилась. Зрештою, уже в 2018 році новини про конфлікт майже зникли. Проте у 2019 році їх кількість знову різко зросла. На нашу думку, частково це можна пояснити тим, що події, які трапились цього року, зачіпали не тільки інтереси України, але й стосувалися європейської спільноти. Зокрема, велика кількість британських новин стосувалась збитого над Донбасом літака МН17. Тобто, висвітлювались тільки такі події, які набували міжнародного значення.

Крім того, поширеною є тенденція, що міжнародні медіа застосовують концепцію «журналістики війни» при висвітленні збройних конфліктів (сюжети із зображеннями насильства, подій під час фази загострення конфлікту тощо) для того, щоб підтримувати рейтинги та зацікавлювати нову аудиторію. Також рідко трапляються випадки, коли міжнародні ЗМІ повідомляють про успішні процеси врегулювання конфліктів та утворення миру (Blondel, 2003). Слушну думку висловила заступниця виконавчого директора Міжнародного фонду «Відродження» Інна Підлуська під час міжнародної конференції «Участь ЗМІ у примиренні: уроки для України» 2016 року: *«Щоби стати потужною силою у примиренні, журналістам потрібна нова компетенція – мати ґрунтовні знання про причини, наслідки й учасників конфлікту, розуміти моделі вирішення ситуації. Хочу наголосити, що примирення може прийти лише з розумінням того, що відбулось, і після того, як тих, хто порушував права людини, буде покарано. Спочатку правда – потім примирення»* (Дорош, 2016).

Таким чином, аналіз ролі національних та міжнародних засобів масової інформації у висвітленні воєнних конфліктів показує, що вони можуть чинити як позитивний вплив на вирішення конфлікту, так і слугувати дестабілізуючим інструментом для розпалювання насильства завдяки широкому різноманіттю маніпулятивних технологій, необ'єктивному фрагментарному висвітленню подій.

Висновки до розділу II

У другому розділі представлений огляд існуючих теорій щодо процесу формування новин у ЗМІ, способів їх подачі та ролі, яку вони відіграють в умовах

конфлікту. Можна сказати, що інформаційний випуск новин – це складний процес конструювання реальності, оскільки він повинен відображати не просто певний набір сюжетів та повідомлень, а представляти цілісну картину дня. Саме новинні програми створюють в аудиторії враження, що те, що висвітлюється, є найважливішим. Інформаційні випуски на рейтингових телеканалах завжди знаходяться в центрі уваги суспільства, а тому, щоб бути помітними серед конкурентів та підтримувати високі рейтинги, намагаються зробити свої новини контрастними та привабливими. Тому важливим є саме адекватне представлення подій та висвітлення найрізноманітніших проблем. Безперечно, ЗМІ хочуть впливати на свою аудиторію, проте надмірне зловживання, домінування маніпуляцій у повідомленнях заважає людям повноцінно формувати власну думку, спотворює процес вільного обміну цими думками, оскільки людина починає поширювати нав'язані медіа ідеї у суспільство.

Не потрібно забувати про роль ЗМІ, яку вони відіграють у ході висвітлення нинішнього воєнного конфлікту. Наприклад, однією із характерних ознак сучасних конфліктів є внутрішньодержавний характер, як правило, бойові дії ведуться на території однієї держави. У таких умовах сила засобів мас-медіа полягає у встановленні інформаційної переваги країни, у межах якої відбувається конфлікт. Тому, окрім військової складової, суб'єкти конфлікту ведуть боротьбу за легітимність та підтримку серед населення в середовищі медіа, оскільки учаснику, що володіє більшим рівнем довіри з боку суспільства, легше мобілізувати людський ресурс задля встановлення переваги.

Етап безпосереднього протистояння, що триває уже 5 років, ЗМІ, як правило, висвітлюється з великим рівнем насильства та зображенням руйнівних наслідків, що завдали учасники конфлікту. Для позначення цього явища в науковому середовищі Й. Галтунгом був запропонований термін «журналістика війни», проте автор концепції вважає, що на противагу такому способу подачі новин може існувати альтернативний підхід – «журналістика миру», який є більш ефективним способом для встановлення мирного вирішення конфлікту.

РОЗДІЛ III. ВИСВІТЛЕННЯ НОВИН ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ НА УКРАЇНСЬКОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ

У попередньому розділі з'ясовано, що засоби масової інформації, зокрема телебачення, можуть впливати на спосіб подання інформації, тому третій розділ присвячений емпіричному дослідженню українського телебачення для виявлення того, яким чином телеканали висвітлюють проблему конфлікту на Донбасі, які проблеми охоплюють, їхню специфіку представлення врегулювання конфлікту. У першій частині розділу прописано основні методологічні аспекти програми дослідження, у другій – проаналізовано та узагальнено отримані результати.

3.1 Методологічні аспекти дослідження та розроблення плану контент-аналізу українських телеканалів

Метод контент-аналізу є одним із найпоширеніших способів дослідження медіа. Він дозволяє чітко та об'єктивно проаналізувати великі обсяги текстової, звукової або відеоінформації. Крім того, метод має високу надійність, оскільки конкретні одиниці аналізу, прописані в рубрикаторі, дають можливість проводити дослідження повторно, через певний проміжок часу.

Процедура проведення контент-аналізу включає в себе такі етапи:

- 1) формулювання гіпотез або дослідницьких завдань;
- 2) визначення та обґрунтування вибіркової сукупності;
- 3) визначення одиниць аналізу;
- 4) розробка рубрикатору для кодування інформації;
- 5) аналіз та інтерпретація отриманих результатів.

Отже, будь-яке соціологічне дослідження розпочинається з розробки документу, програми, у якій викладаються теоретико-методологічні передумови досліджуваного явища.

Програма соціологічного дослідження

Актуальність дослідження. Конфлікт на Донбасі залишається однією з найважливіших та найскладніших проблем в Україні. Вирішення конфлікту значною мірою залежить від настроїв населення, розуміння ним проблеми. Тому однією із важливих функцій ЗМІ, головного транслятора повідомлень у суспільство, є об'єктивне висвітлення новин задля подолання соціальної напруги серед населення, а також формування такого дискурсу, який би адекватно відображав дійсність. Зокрема, як свідчить дослідження 2015 року, уваги медіа потребують такі проблеми, як-от: потреби людей, які дось живуть на окупованих територіях; вразливі групи населення, що постраждали від конфлікту; кроки до примирення (Укрінформ, 2015). Таким чином, актуальність полягає в дослідженні того, який дискурс у суспільстві формує українське телебачення і чи змістилися пріоритети ЗМІ у висвітленні важливих тем щодо воєнного конфлікту з 2015 року після виявлення ряду проблем.

Проблемна ситуація полягає в тому, що в Україні майже всі відомі рейтингові телеканали перебувають у власності представників олігархічних груп, які через них можуть транслювати певні ідеології, цінності, маніпулювати інформацією. Проаналізувавши в другому розділі технології впливу, які застосовують ЗМІ для формування певного ставлення до проблеми з боку аудиторії, ми можемо з'ясувати, чи використовують журналісти дані способи для висвітлення новин на своїх телеканалах.

Так, об'єктивне та нейтральне зображення подій, по-перше, дає можливість громадянам України самостійно усвідомити та сформулювати ставлення до проблеми, що може значно спростити процес врегулювання та вирішення воєнного конфлікту на сході України. По-друге, формування в суспільстві дискурсу із широким колом проблем, зокрема щодо «конфліктно-чутливих груп населення» (Укрінформ, 2015), дозволить українцям краще зрозуміти їх, підвищить рівень довіри та зменшить упереджене ставлення, що також сприятиме кращій інтеграції цих груп у суспільство.

Тому *проблема* даного дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати, яким чином подається конфлікт на Донбасі на вітчизняних телеканалах.

Мета емпіричного дослідження полягає в з'ясуванні того, яким чином головні інформаційні телеканали України висвітлюють проблему конфлікту на Донбасі, які події охоплюють, специфіки представлення врегулювання конфлікту.

Для реалізації мети потрібно виконати такі *завдання дослідження*:

- проаналізувати сюжети новинних програм на телеканалах за 2019-2020 роки, пов'язані з подіями на Донбасі;
- за допомогою контент-аналізу сюжетів з'ясувати, яке місце відводиться різним проблемам та врегулюванню конфлікту на Донбасі;
- виявити, на яких моментах у сюжетах наголошують журналісти;
- виокремити фрейми, через які ЗМІ формують образи сторін конфлікту, та прослідкувати використання різних мовних стилів у висвітленні подій;
- з'ясувати, які концепції (журналістика миру/війни) переважають у представленні новин воєнної тематики.

Об'єкт дослідження – вечірні випуски новин на провідних українських телеканалах «1+1», «5 канал» та «112 Україна».

Предмет дослідження – сюжети щодо висвітлення конфлікту на Донбасі у новинних програмах «ТСН» («1+1»), «Час новин» («5 канал») та «Новини. Прайм» на телеканалі «112 Україна».

Інтерпретація понять:

ОРДЛО (аббревіатура, що має значення «Окремі райони Донецької та Луганської областей») – частина територій східних областей, непідконтрольні українській владі.

ООС (аббревіатура, що має значення «Операція об'єднаних сил») – військова операція, направлена на ліквідацію окупаційних військ на території України та стабілізацію ситуації на Сході.

Режим тиші – припинення вогню та обстрілів у зоні ООС обома сторонами конфлікту.

Формула Штайнмаєра – теоретичний варіант встановлення миру на сході України, запропонований німецьким політиком Франком-Вальтером Штайнмаєром у 2015 році.

Мінські угоди – комплекс заходів, затверджений учасниками щодо врегулювання ситуації на Донбасі під час зустрічей в Мінську у Нормандському форматі.

Питання дослідження:

- 1) Яке висвітлення мають новини воєнної тематики на досліджуваних телеканалах України?

Відповідно до дослідницького питання було сформовано ряд *гіпотез*:

- новини на українських телеканалах висвітлюються з точки зору журналістики війни;
- новини на досліджуваних телеканалах орієнтовані на представлення конфліктних ситуацій;
- У новинах «5 каналу» відбиваються націоналістичні ідеї власника каналу П. Порошенка, а «112 Україна» демонструє проросійське висвітлення конфлікту;
- на «1+1» та «5 канал» питання врегулювання конфлікту зосереджене навколо сюжетів про Мінські домовленості;
- журналісти «ТСН» більш схильні до застосування технік впливу у новинах, ніж журналісти «Часу новин».

Обґрунтування вибору телеканалів: для дослідження були обрані три найбільш рейтингові телеканали України:

- «1+1», який очолює ТОП-10 за рейтингом (Національна рада, 2020).;

- «5 канал», який домінує серед українських телеканалів (зокрема й інформаційних), які дивляться жителі ОРДЛО (5 канал, 2019);
- «112 Україна», який посідає перше місце серед інформаційних телеканалів згідно з результатами спільного проекту Національної ради і рейтингового агентства «Big Data Ua» (Національна рада, 2020).

Крім того, серед причин вибору вищезазначених телеканалів можна зазначити, по-перше, позиціонування «112 Україна» як проросійського каналу; по-друге, непрозора ситуація із власником («112» належать близькому соратнику Віктора Медведчука Тарасу Козаку); по-третє, власником «5 каналу» є Петро Порошенко, який обіймав посаду президента в 2014-2019 рр.; по-четверте, вважається, що власник «1+1» Ігор Коломойський під час виборчої кампанії активно представляв кандидата Володимира Зеленського, нинішнього президента України.

Генеральна сукупність: випуски новинних телепередач каналу «1+1», «5 канал» та «112 Україна» з січня 2019 по березень 2020 у прайм-тайм, оскільки саме в цей час новини переглядає найбільша частка аудиторії.

Вибіркова сукупність: сюжети, які стосуються висвітлення конфлікту на сході України.

Методика дослідження передбачає якісно – кількісне дослідження у два етапи. На першому етапі потрібно відібрати матеріали, що стосуються воєнного конфлікту на Донбасі та способів його вирішення. На другому етапі ці матеріали необхідно проаналізувати відповідно до розробленого рубрикатора (Додаток А), виокремити ключові слова та фрейми, що описують учасників конфлікту, ставлення до його врегулювання та перемир'я.

3.2. Результати дослідження та їх інтерпретація

Моніторинг трьох українських телеканалів («1+1», «5 канал» та «112 Україна») щодо висвітлення ними тем, які пов'язані із воєнним конфліктом на сході України, проводився з січня 2019 по березень 2020 року. Часові рамки дослідження обрані таким чином, щоб можна було охопити період роботи

президентів П. Порошенка та В. Зеленського. Основною одиницею аналізу є новинний сюжет (news story) про конфлікт на Донбасі.

На кожному телеканалі була порахована загальна кількість сюжетів, також визначена загальна кількість – у всіх новинних телепрограмах, визначених як новинні сюжети про воєнний конфлікт окремо у всіх новинних телепрограмах: в «ТСН», «Новини Прайм» та «Час новин». Загалом було ідентифіковано 10 новинних сюжетів у програмі «Новини Прайм» на телеканалі «112 Україна», 603 – у вечірніх програмах «ТСН» та «ТСН. Тиждень» та 1131 – на «5 каналі»; всього – 1744 матеріали. На рис 3.1 представлена динаміка зміни кількості сюжетів щодо тематики воєнного конфлікту на Донбасі за весь досліджуваний період. Так, найбільша кількість сюжетів представлена «5 каналом». Різницю у кількості матеріалів на «1+1» та «5 каналі» можна пояснити типом телеканалу, оскільки «5 канал» суто інформаційний, то він має більшу кількість часу для висвітлення різних питань, а, отже, може висвітлювати й більшу кількість сюжетів. Крім того, під час аналізу результатів виникла потреба дослідити причину малої кількості телематеріалів на телеканалі «112 Україна», присвяченій темі дослідження. Так, було встановлено, що все-таки проблема конфлікту на сході України присутня у порядку денному даного телеканалу, проте висвітлюється переважно під час денних ефірів.

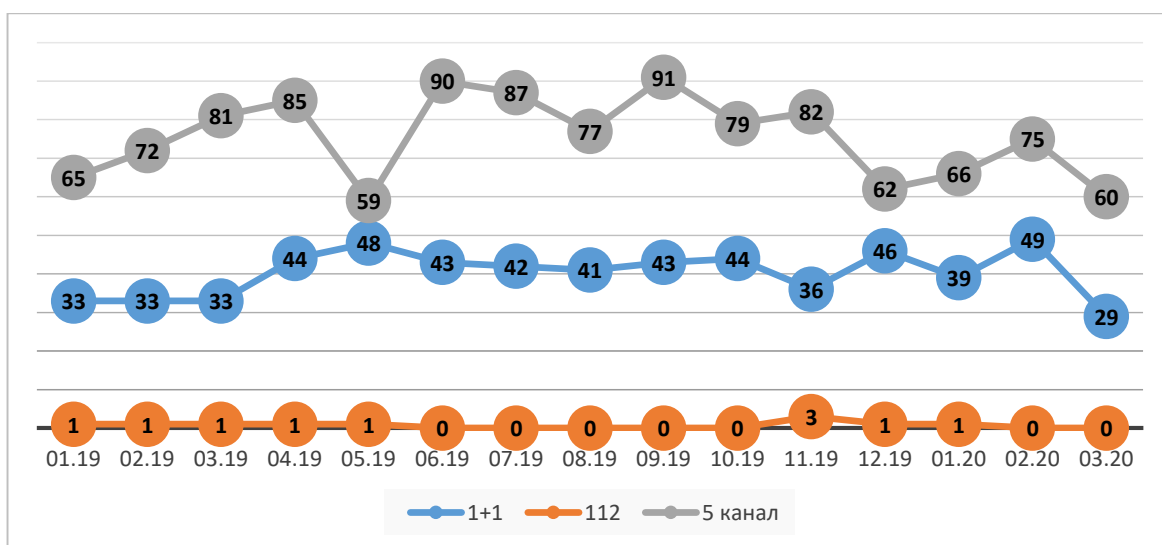

Рис 3.1 Динаміка кількості сюжетів щодо конфлікту на Донбасі

Тема воєнного конфлікту охоплює велике коло дотичних проблем. Так, рис. 3.2 демонструє основні проблеми, що висвітлюються у ЗМІ, та їхню частку в порядку денному на досліджуваних телеканалах. Із рисунку видно, що найбільш популярною темою є репортажі із зони ООС щодо поточної ситуації та статистичні дані. Інші теми представлені більшою мірою рівномірно (окрім телеканалу «112 Україна»). На нашу думку, даним проблемам приділяється недостатня кількість уваги з боку журналістів, тим не менш, вони є дійсно важливою темою в медійному дискурсі, сприяють покращенню порозуміння та взаємодії, формування відчуття солідарності.

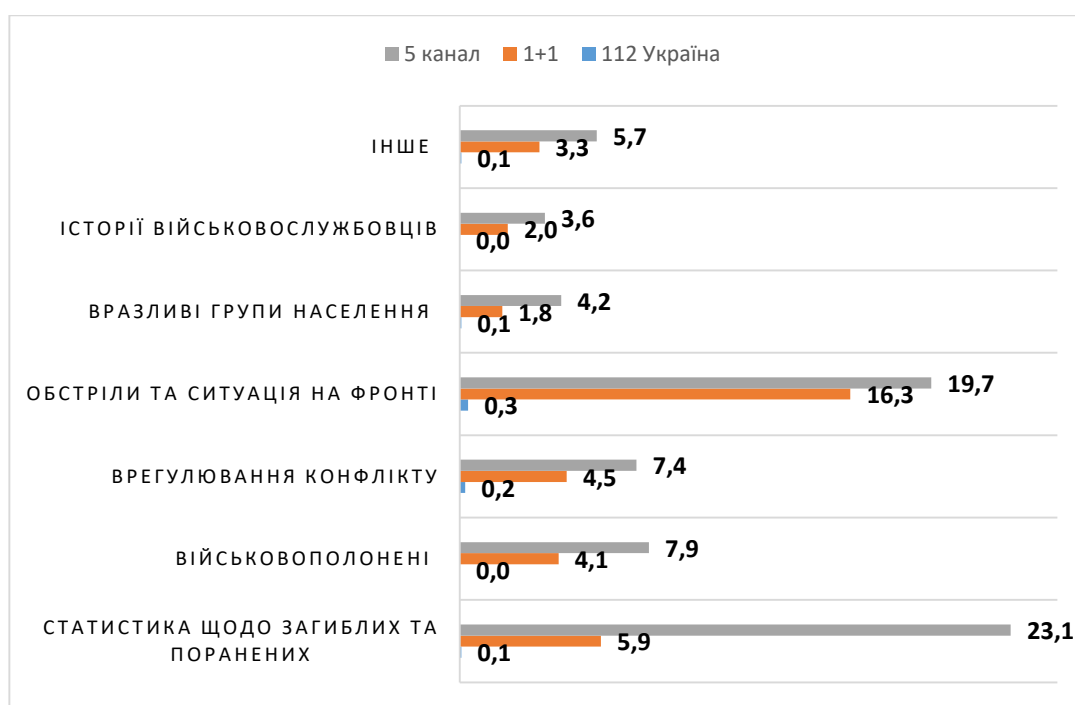

Рис. 3.2 Проблеми, що формують медійний дискурс щодо воєнного конфлікту

У ході аналізу було встановлено такі закономірності, спільні для усіх телеканалів:

- 1) загальна тривалість ефіру вечірнього випуску новин – 30-40 хвилин;
- 2) наявність кореспондентів, які працюють безпосередньо на місці подій;
- 3) основний жанр подачі новини – інтерв'ю, фрагменти виступів або короткі коментарі представників різних сфер життєдіяльності;
- 4) націоналістично-патріотичний спосіб висвітлення, що передбачає концентрацію уваги на представленні української сторони, з якою

позиціює себе й сам журналіст, та ігнорування іншої сторони як нелегітимного формування;

- 5) акцент робиться на поточні події, сюжети майже не висвітлювали причини й наслідки конфлікту;
- б) відсутність подачі різних поглядів: журналісти виступають прихильниками однієї сторони конфлікту; думки, коментарі та бачення вирішення конфлікту представників та лідерів ОРДЛО та ворожих військ не висвітлюється взагалі.

Останні пункти свідчать про те, що основою редакційної політики телеканалів є «журналістики війни», оскільки порушується два головні принципи «журналістики миру» – з'ясування латентних причин та глобальних наслідків; представлення поглядів усіх сторін конфлікту.

Окрім загальних закономірностей, у ході аналізу були виявлені специфічні риси, притаманні кожному телеканалу. Для початку детальніше розглянемо результати аналізу випусків новин ТСН на телеканалі «1+1».

«1+1»

Проблема воєнного конфлікту на сході України займає вагоме місце в порядку денному даного телеканалу. За час аналізованого періоду кількість повідомлень у «ТСН» на воєнну тематику налічує 603 сюжети. Середня тривалість сюжету – 2-4 хвилини, що зазвичай містить коротке повідомлення телеведучого, репортаж журналіста з місця подій та короткі інтерв'ю з представниками тих груп населення, яких стосується проблема. У середньому проблемі конфлікту на Донбасі присвячують 6-8% тижневого ефіру програми «ТСН», що становить 26,2-30,5 хвилин.

Попри те, що новини подаються у світлі журналістики війни, редакція випусків «ТСН» створює якісні сюжети із використанням надійних джерел інформації: офіційні сайти та сторінки, витяги із документів, посилення на штаб ООС, використання прямої мови політичних діячів, цитат або трансляція їх думок тощо. Але все ж таки основними спікерами в сюжетах є військовослужбовці: майже щодня під час репортажу з місця подій на сході вони

надають короткі коментарі та висвітлюють власні думки щодо поточної ситуації. Окрім того, було зафіксовано понад 100 сюжетів, у яких журналісти підкріплюють свої думки прямою мовою впливових політичних суб'єктів. На рис. 3.3 можна побачити, що найчастіше в сюжетах ТСН подавалися думки трьох важливих суб'єктів у вирішенні конфлікту:

- представників міжнародної спільноти – 31% (з них – 13% вислови та цитати політичних лідерів Європейського Союзу, та 18% – координаторів, представників комісії ОБСЄ);
- президента України – 28% (8,9% – П. Порошенко та 19,1% – В. Зеленський);
- представників органів державної влади, лідерів політичних партій – 24%.

Попри те, що в новинах не подається позиція лідерів ОРДЛО та військ супротивників, все ж таки працівники ТСН дотримуються принципів «журналістики миру», за якою представляють й думки представників російської сторони – 10% (були зафіксовані виступи президента В. Путіна, радника Д. Пєскова та В. Суркова). Такі повідомлення допомагають краще зрозуміти мотиви та проаналізувати проблему з різних боків, що може сприяти налагодженню контактів, нових перемовин між конфліктуючими сторонами.

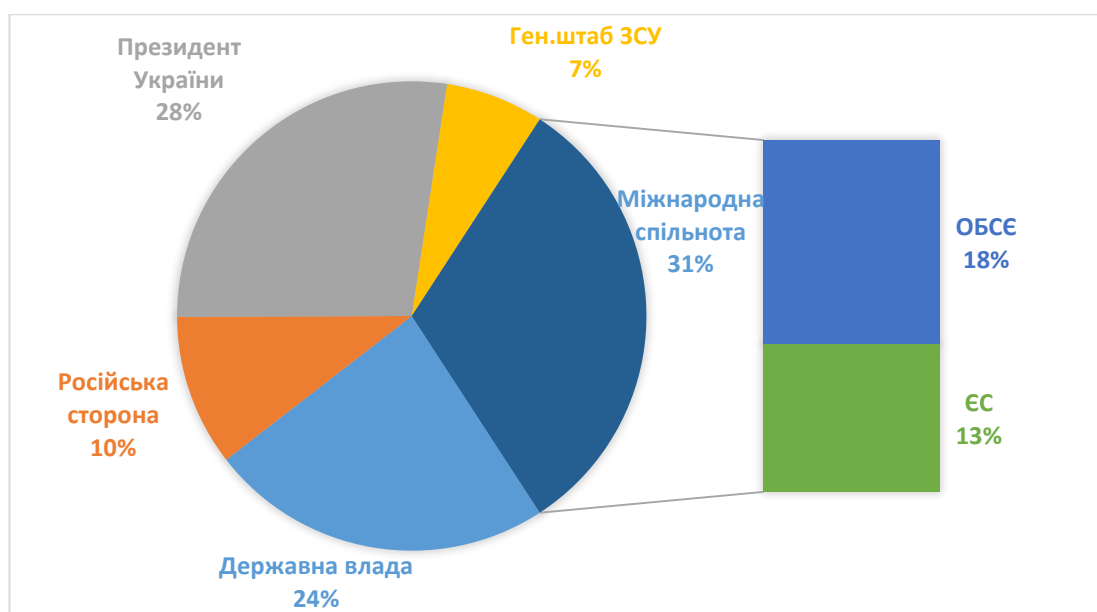

Рис.3.3 Основні джерела інформації ТСН

Для того, щоб зрозуміти редакційну політику телепрограми та виявити, що перебуває у фокусі уваги журналістів ТСН у темі військового конфлікту на Донбасі, відповідно до рубрикатора була розрахована кількість новинних сюжетів на основні тематики, що представляють конфлікт. Контент-аналіз дав змогу з'ясувати, що знаходиться в центрі уваги журналістів. На практиці майже неможливо охопити вичерпний список усіх проблем, які висвітлюються телеканалами, тому для зручності аналізу усі проблеми були об'єднані в 6 основних груп, які найчастіше мають місце в порядку денному даного телеканалу (згідно з третім пунктом рубрикатора). Нижче наведена діаграма, яка представляє відсотковий розподіл проблем щодо воєнного конфлікту на Донбасі у новинах «ТСН» (рис.3.4).

Як видно з рис. 3.4, 43% усіх новин про конфлікт стосується обстрілів та поточних подій на сході України. Статистиці (15%), темі врегулювання конфлікту (12%) та військовополоненим (11%) ТСН приділяє приблизно однакову частку часу в новинах. Надзвичайно мало (5%) представлена проблема вразливих груп населення (жителів прифронтових територій, близьких та рідних військовослужбовців, полонених та загиблих). Окрім того, з 2015 року (див. Розділ 2.2) не змінилась ситуація щодо висвітлення проблеми внутрішньо переміщених осіб та волонтерів, інформація щодо даних груп населення відсутня. З'ясовано, що в даному аспекті чітко простежується концепція «журналістики війни», оскільки в сюжетах постійно повторюються слова «загиблий» або «поранений». Варто зазначити, що в абсолютній більшості випадків повідомляється статистика щодо військових. Про жертви серед цивільних говориться лише в 6,6% сюжетів із загальної кількості новин в групі «Статистика щодо загиблих та поранених». Важливою позитивною рисою ТСН є систематичне інформування аудиторії щодо значимих дат та річниць, а також про фільми та відеоролики про значимі події, загиблих військовослужбовців тощо.

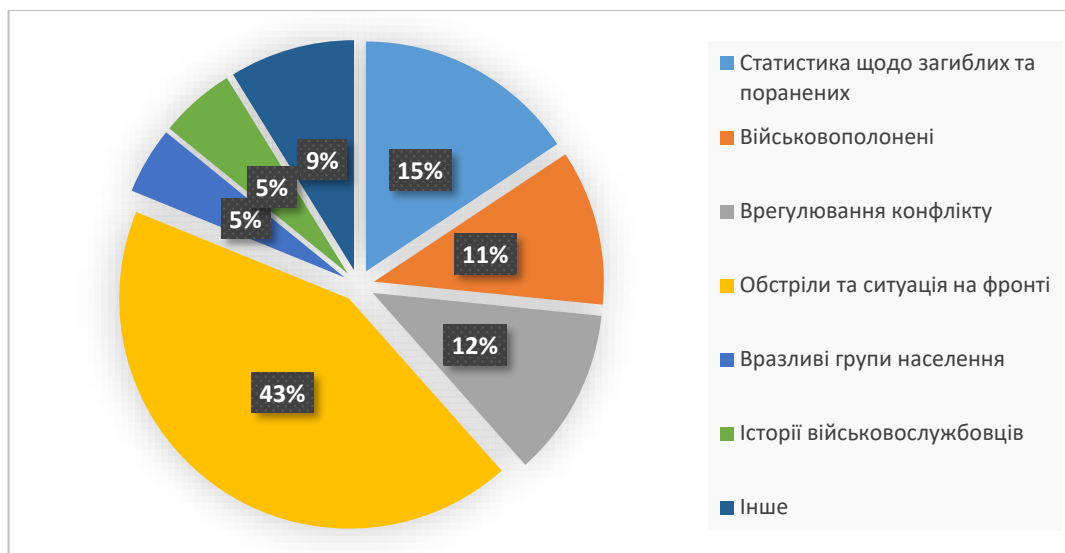

Рис. 3.4. Частка висвітлюваних проблем про конфлікт у порядку денному ТСН

Під час подачі новин журналіст повинен ретельно добирати слова, щоб об'єктивно надати інформацію аудиторії, оскільки використання емоційно-забарвленої лексики суттєво впливає на інформаційну стратегію каналу: може коливатися від «журналістики миру» до «журналістики війни» або навпаки. Результати контент-аналізу змісту сюжетів виглядають наступним чином. Як правило, телеведучі та журналісти цього каналу не завжди чітко наголошують на тому, що Росія є конфліктною стороною, агресором. У більшості сюжетів для позначення супротивників вживаються загальні назви – «бойовики» та «окупанти», рідше використовується позначення «терористи» та «ворог». Попри це чітко простежується, що з точки зору «ТСН» Росія є агресором та ініціатором насильства: журналісти не заперечують причетність Російської Федерації до подій на Сході, тому інколи можна почути такі слова, як-от: «проросійські найманці» (05.02.2020), «російсько-окупаційні війська» (24.01.19; 31.01.19) та «російські силовики» (15.02.2020); фрейми «російські загарбники», «кремлівські окупанти» або «російські окупанти» (28.01.19). Крім того, виділено ті слова, які найчастіше зустрічаються для позначення українських військ: «українські бійці», «захисники», «герої» та «воїни», що, як правило, вживаються в піднесеному стилі. На жаль, на даний момент простежується вагоме переважання «журналістики війни» в новинах: розмежування між «своїми» та «чужими»

(наприклад, «бойовики продовжують обстріли, а наші захисники – боронити Україну» від 01.01.2020), при чому водночас простежується героїзація українських військовослужбовців та засудження іншої сторони конфлікту.

Іншим важливим аспектом аналізу є характер висвітлення значимих подій, що відбувалися протягом 2019-2020 років. Перш за все, розглянемо проблему перемир'я на Донбасі, до неї були включені розведення сил, припинення вогню на фронті та інтерв'ю значимих політичних діячів. Так, на рис. 3.5 представлена частка новин позитивного, негативного та нейтрального спрямування щодо проблеми миру на Донбасі.

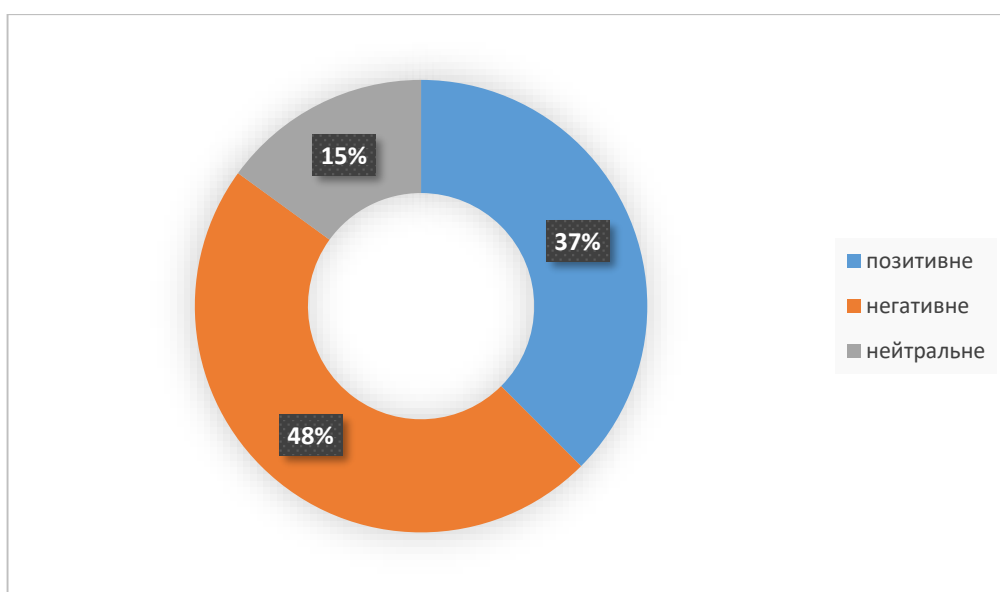

Рис. 3.5. Характер подачі новин, що стосуються врегулювання конфлікту

Детальніше розкриємо зміст рис. 3.5. До нейтральних новин віднесені сюжети, які висвітлювали факти щодо дотримання режиму тиші, виконання сторонами домовленостей (розмінування територій, демонтаж фортифікаційних споруд на погоджених територіях тощо), позитивні та негативні новини містять не просто опис фактів, але й їх оцінку, представлення різних думок. Так, до позитивних були віднесені повідомлення щодо схвалення дій української сторони європейською спільнотою, діалоги президента України з президентом РФ, встановлення контролю над раніше окупованими територіями та інші; негативні конотації мали реакції жителів прифронтових територій та військовослужбовців, недотримання погоджень щодо припинення вогню тощо.

Таким чином, існує великий розрив між позитивними та негативними подіями: найчастіше кореспонденти говорять про проблему миру в негативному аспекті – майже половина (48%) зафіксованих репортажів. Тим не менш, 37% новин висвітлюють позитивні моменти щодо встановлення миру на Донбасі. На нашу думку, така тенденція може призвести до зменшення інтересу аудиторії через емоційне перевантаження чи спустошення. Безперечно, інформування про дані події є важливим, але необхідно змінити спосіб подачі цієї інформації, позбавити її від зайвого негативізму та надмірної емоційності.

Кількість новин щодо Мінських домовленостей та підписання документу «Формула Штайнмаєра» представлена рівною мірою (частка позитивних, негативних та нейтральних новин коливається в межах 32-35%). Нейтрально забарвлені новини представляють факти про подію (наприклад, ознайомлення зі змістом документу «Формула Штайнмаєра» (01.10.19)) та ряд коментарів іноземних політиків.

Загалом проблема вирішення конфлікту розкрита лише частково. Важливо зазначити, що це були поодинокі сюжети, а не систематичне висвітлення даного питання. Що ж до вирішення конфліктів, то в ефірах ТСН представлені три шляхи із перелічених у рубрикуванні: мирне врегулювання шляхом виконання Мінських домовленостей, припинення конфлікту після відновлення контролю над східним кордоном України та надання ОРДЛО особливого статусу в складі України.

Неможливо не помітити систематичне застосування мовних стилів, розглянутих у другому розділі роботи, емоційної лексики та іронічних коментарів телеведучих та журналістів. Зокрема, найяскравіше прослідковується використання методу:

- співчуття (наприклад, «військовослужбовець вперше побачив доньку після п'яти років полону», «дівчинка лише від мами знає, що в неї є батько» (15.02.2020) тощо);
- героїзація (як приклад можна навести історії українських військовослужбовців та полонених, жінок на передовій, «на передовій

українські воїни дали слово, що за смерть ... візьмуть максимально дорогу ціну» (28.02.2020));

- демонізація (прикладом можуть слугувати твердження, що «ворожі снайпери ховаються за спинами дітей» (31.01.2020), «ворожі снаряди трощать будинки» (18.05.19) та багато інших).

Окрім вербальних засобів, що мають маніпулятивний вплив, важливо зосередитись й на відеоматеріалах, що супроводжують репортажі журналістів. Так, стандартною практикою під час висвітлення подій щодо поточної ситуації на сході України є показ зруйнованих будівель, кулеметів та військової техніки, вирв від розірваних снарядів та використаних гільз. Крім того, інколи в сюжетах прослідковувалися сліди крові. Перелічені вище предмети –символи насильства, які провокують в аудиторії виникнення страху.

«112 Україна»

За досліджуваній період кількість становить 10 сюжетів тривалістю 2-3 хвилини. Характерною особливістю, що відрізняє даний канал від вищезазначених, є уникання називання агресора. Якщо «1+1» та «5 канал» вказують на причетність Росії, то тут для позначення застосовуються загальні терміни «ворог», «бойовики» тощо.

Хоч робити певні висновки щодо висвітлення проблем конфлікту на Донбасі складно через недостатню кількість емпіричного матеріалу, тим не менш, на рис. 3.6 графічно представлений відсотковий розподіл проблем, яким приділяли увагу журналісти. Так, як і в випусках ТСН, найбільша кількість новин зосереджена на інформуванні щодо обстрілів та поточних подій на фронті. Сюжети переважно присвячуються висвітленню масштабних обстрілів, які зачепили місцеве населення прифронтових населених пунктів (46%), та ситуації щодо врегулювання конфлікту.

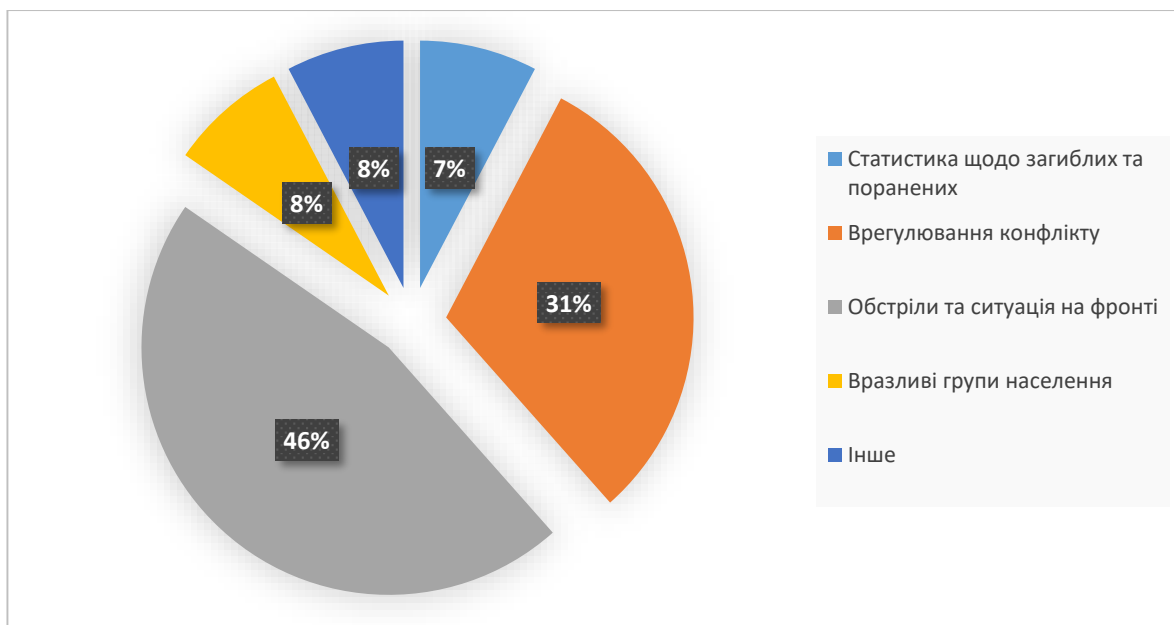

Рис. 3.6. Частка проблем щодо висвітлення воєнного конфлікту у новинах телеканалу "112 Україна"

Уся інформація підкріплюється відеофрагментами місцевості, які чергуються із короткими коментарями військових, місцевих жителів або правоохоронних органів. Крім цього, два сюжети демонструють думки президента України Володимира Зеленського та міністра внутрішніх справ Арсена Авакова. Характерно, що не було виявлено таких важливих подій, як Мінські домовленості та Нормандська зустріч, які представляють один із головних способів вирішення конфлікту за допомогою міжнародної спільноти.

Можна зробити висновок, що увага журналістів «Новини. Прайм» до висвітлення тематики воєнного конфлікту залежить від наявності «гарячих» новин, у той час як обмін військовополонених, реабілітація військових та ВПО не були висвітлені даною програмою. Попри невелику кількість виявлених матеріалів у 7 із 10 сюжетів чітко простежується наявність ознак «журналістики війни».

«5 канал»

Згідно з результатами контент-аналізу «Час новин» висвітленню воєнного конфлікту та спроб його врегулювання присвячено 1131 матеріалів. На відміну від ТСН, де сюжети розкидані протягом ефіру програми, особливістю

даної телепередачі є подання новин за тематичними блоками. У середньому проблемі конфлікту на Донбасі присвячується більше часу, ніж у програмі ТСН, хоча це можна пояснити специфікою телеканалу, адже «5 канал» позиціюється як інформаційний, а «1+1» – розважально-інформаційний. Так, даній проблемі відводиться від 25% до 40% тижневого ефіру програми «Час Новин: головний випуск дня», що становить в середньому 30-35 хвилин.

Загалом новини «5 каналу» та «1+1» мають схожу структуру подачі: ведучі надають короткий опис події, а потім репортаж кореспондента із коментарями та цитатами представників, дотичних до проблеми. На відміну від «ТСН», «Час новин» має не таку велику кількість журналістів в інших країнах, а тому новини, що стосуються міжнародного аспекту часто висвітлюються на тлі архівних відео. Проте, попри загальну схожість, програма має ряд специфічних відмінностей.

По-перше, джерела журналістів (рис. 3.7). Основними героями сюжетів виступають військовослужбовці та місцеві мешканці прифронтових зон. Відмінність від «ТСН» полягає в тому, що на даному телеканалі більша увага відводиться коментарям не міжнародної спільноти, а керівним особам Збройних сил України та представникам Генерального штабу ЗСУ. Окрім того, велика частка сюжетів містить коментарі П. Порошенка, як під час його президенства, так і після завершення його каденції, в той час як цитування діючого президента було виявлено значно менше (П. Порошенко – 10,5%, В. Зеленський – 7,5%). Крім того у деяких випадках вбачалась прихована критика дій або слів В. Зеленського, наприклад, слова ведучого «Зеленський взявся пояснювати дії окупантів» (07.06.19) або «В. Зеленський так і не назвав, з ким же воює Україна» (24.08.19).

Таким чином, з рис. 3.7 видно, що основними учасниками, думка яких висвітлюється на каналі, є такі: президент України та командний склад ЗСУ (по 23%), представники міжнародної спільноти (21%) та члени уряду, зокрема міністри та їх заступники (17%). Також у телепрограмах були зафіксовані регулярні коментарі адвокатів під час висвітлення новин про полонених моряків

(6%) та представників церкви, зокрема предстоятеля ПЦУ Епіфанія (2%). Останнє можна пов'язати з власником каналу П. Порошенком, оскільки одним із важливих аспектів його діяльності було релігійне питання; простежується трансляція дискурсу «Армія. Мова. Віра», що є політичним гаслом партії «Європейська солідарність».

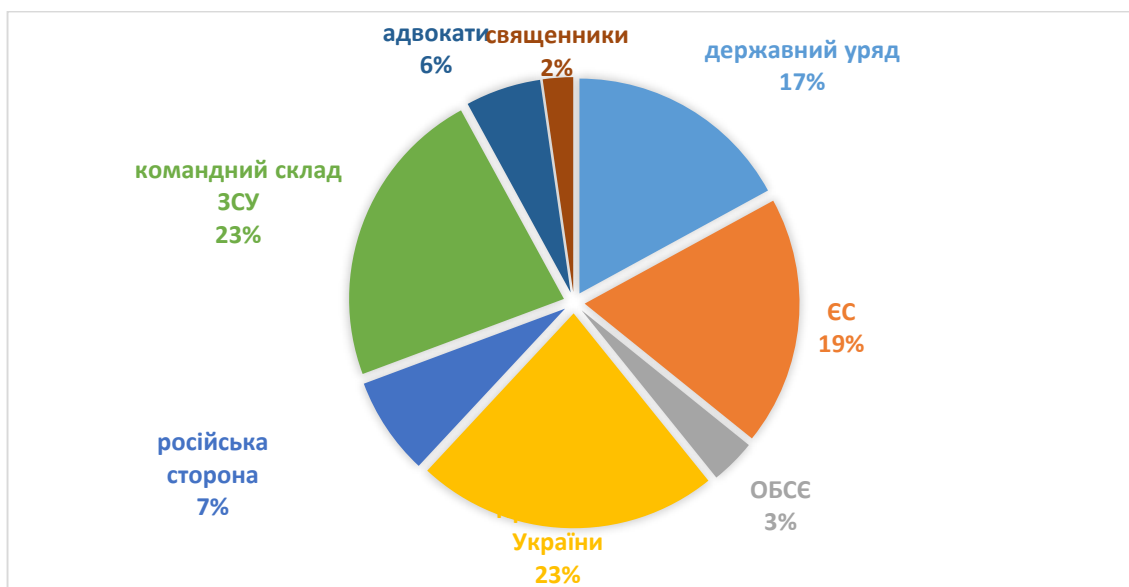

Рис. 3.7 Основні джерела інформації випуску «Час новин» на «5 каналі»

По-друге, «5 канал» займає чітку позицію щодо сторони конфлікту. На відміну від інших телеканалів у програмі «Час новин» Росія однозначно виступає агресором та ініціатором конфлікту. У сюжетах для позначення супротивника найчастіше використовуються вислови «російський окупаційний контингент», «російські екстремісти», «російські найманці ЛНР», «російсько-окупаційні війська» тощо.

Як і на «1+1», головними темами сюжетів, як видно з рис. 3.7, є поточна ситуація на Донбасі та обстріли (28%). Крім того, вагоме місце займає щоденна рубрика щодо людських втрат (32%); ведучий програми блок щодо воєнного конфлікту розпочинає із однохвилинної статистики поранених та загиблих, кількості обстрілів (часто для надання інформації використовують пряму мову представників прес-центру ООС) та представлення карти із позначенням територій загострення ситуації. Важливо, що аудиторію інформують не лише про кількість загиблих, але й повідомляють щодо відсутності жертв. Як і на

вищезазначених телеканалів існує проблема недостатнього висвітлення тематики вразливих груп населення, що страждають від конфлікту (всього 6% новин від загальної кількості). Тим не менш, у випусках «Час новин» були зафіксовані матеріали, що висвітлюють такі важливі проблеми, як роль волонтерства, реабілітації та ресоціалізації військовослужбовців (менше 1%).

На додаток варто зазначити, що журналісти «5 каналу» намагаються боротися з упередженим ставленням щодо мешканців Донбасу (зафіксованим в 2015 році): «доволі поширеними є уявлення про мешканців Донбасу як людей із «промитими пропагандою мізками» і що всі лояльні до України мешканці виїхали з окупованих територій» (Орлова, 2016, с.9). Одним із прикладів підтвердження даної думки є коментар журналістки від 24 грудня 2019 року: *«Серед оборонців дуже багато мешканців Донбасу, що свідомо стали на захист цілісності своєї країни»*.

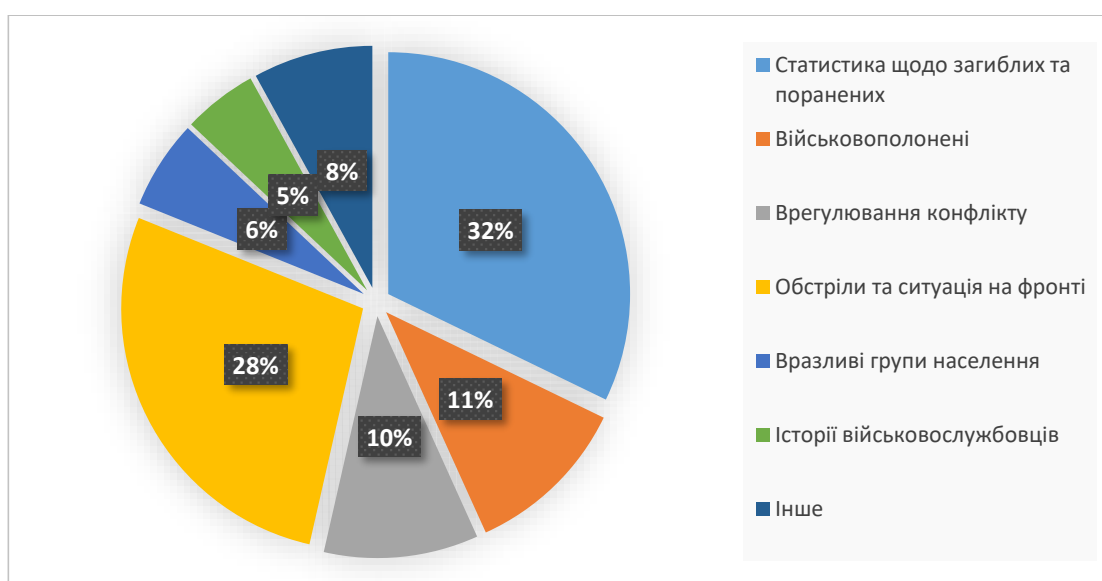

Рис. 3.7 Теми, що переважають у порядку денному «5 каналу»

Ще однією специфічною особливістю висвітлення воєнної тематики на даному телеканалі є наголошення на могутності української армії. У випусках часто присутні повідомлення щодо регулярних навчань військових, нового забезпечення ЗСУ, впровадження нових технологій, що нарощують воєнну міць армії. На цьому акцентується увага й у коментарях військових:

- «щоб вигнати окупанта, ми готові не лише до оборони, але й до наступу» (22.02.2019);
- «вмикаємо їм гімн, щоб вони не забували, на чийй землі, хто тут господарі» (06.05.2019);
- «будемо стояти до останнього, до перемоги» (05.09.2019) тощо.

Хоч врегулюванню конфлікту присвячена не дуже велика частка новин, проте це дає змогу зробити висновки про шляхи вирішення, що представлені на «5 каналі». Так, у час, коли президентом був П. Порошенко, у новинах висвітлювалось вирішення конфлікту з допомогою міжнародної спільноти, зокрема через посилення санкцій Росії та введення миротворчої місії ООН. Після зміни президента більшість новин щодо врегулювання пов'язана із мирним завершенням конфлікту за допомогою Мінських домовленостей. Саме тому під час репортажів щодо обстрілів постійно наголошується на виконанні/невиконанні домовленостей. Як приклад, наведемо цитати: «використовували зброю, заборонену Мінськими угодами» (щодо бойовиків), та «не стріляють у відповідь, бо дотримуються режиму тиші» (про українських військовослужбовців). Також були зафіксовані сюжети щодо припинення конфлікту шляхом надання ОРДЛО особливого статусу, проте цей спосіб був представлений меншою мірою та переважно в негативному аспекті. Жодним із телеканалів не розглядається військовий спосіб розв'язання конфлікту.

Як в попередніх випадках, невербальні засоби висвітлення зосереджені навколо дискурсу «журналістики війни»: у кадрах зображуються фрагменти обстрілів, стрілецька зброя та боєприпаси, розірвані снаряди та пошкодження від них. Крім того, також наголошується на сімейному статусі українських військовослужбовців не тільки вербальними методами, але й за допомогою зображень крупним планом руки з обручкою.

Висновки до розділу III

Отже, першу частину розділу присвячено методологічним аспектам контент-аналітичного дослідження, сформульовано гіпотези, достовірність яких

перевірялась у другій частині розділу. У конфлікті, що розгортається на території України, медіа відіграють велику роль, оскільки саме вони завдяки систематичному висвітленню новин дають змогу сформувати в населення інформаційну картину загальної ситуації. Тема воєнного конфлікту все ще є актуальною у ЗМІ, а тому часто висвітлюється в новинних програмах рейтингових українських телеканалів («1+1» та «5 канал»). Проте повідомлення на цю тему уже рідше займають першочергові місця в порядку денному телеканалів («1+1», «112 Україна»). Особливо помітно це простежується від початку 2020 року, коли поступово тему воєнного конфлікту посунула проблема, що набула світового масштабу, – Covid-19.

Таким чином, зроблений контент-аналіз новин про конфлікт на Донбасі підтвердив чотири гіпотези. А саме, по-перше, переважання дискурсу «журналістики війни» при висвітленні подій. Дійсно, 60% новин на даних телеканалах розкривають суто насильницький характер подій, що супроводжують розгортання воєнного конфлікту. «Марк Томпсон у своїй книзі «Ковка війни» писав, що «словесне насильство призводить до фізичного насильства» і що війна спочатку починалася в ЗМІ» (ОБСЄ, 2015). Ніко Карпентієр (2006) вважає, що нині у військовому дискурсі утверджується насильство як спосіб вирішення конфлікту.

По-друге, дійсною виявилась друга гіпотеза щодо переважання висвітлення конфліктних ситуацій у новинах. Так, найбільша частка новин на кожному з телеканалів присвячена поточній ситуації на Сході, що супроводжується описом обстрілів супротивників та показом наслідків цих дій. Безперечно, будь-який засіб масової інформації – це бізнес, що ставить за мету підвищення рейтингів та отримання прибутків, а тому реагує на запити аудиторії щодо тематик інформації. Проте все ж таки медіа мають володіти високим рівнем соціальної відповідальності, адже саме вони багато в чому формують картину бачення проблеми населенням. Відповідно, українському телебаченню необхідно знайти баланс у висвітленні позитивних та негативних новин.

По-третє, частково можна підтвердити висунуте припущення про відбиття позицій власників у новинах телеканалів. Дійсно, у програмі «Час новин» на «5 каналі» частково простежуються позиції П. Порошенка у висвітленні новин, щодо «112 Україна», то однозначні висновки зробити не можна через недостатню кількість матеріалів для аналізу.

По-четверте, підтвердилась також думка щодо того, що «ТСН» застосовує велику кількість технік впливу. Дійсно, у новинах яскраво простежується слоган програми – «ТСН вражає», а тому журналісти намагаються зацікавити глядача яскравими сюжетами. Попри те, що українським новинам (особливо «ТСН») притаманний високий ступінь емоційності, проте все-таки журналісти намагаються нейтрально висвітлювати події та доносити до аудиторії достовірну інформацію, підтверджену великою кількістю офіційних джерел та прямої мови героїв сюжетів.

Тим не менш, на нашу думку, те, як досліджувані канали висвітлюють питання воєнного конфлікту, не є релевантним до реальної ситуації в Україні. Сюжети мають стосуватися не лише статистики та ситуації на фронті, але їм варто детальніше та глибше фокусуватися на тому, що відбувається із українцями на територіях, які не контролює державна влада, проблемах волонтерів, адаптації переселенців, ветеранів, військовополонених тощо. Тільки тоді, коли суспільство володітиме максимально повною інформацією та знатиме, що відбувається на Донбасі, воно буде робити все можливе для вирішення даних проблем.

Таким чином, узагальнивши емпіричні дані, можна виробити такі рекомендації українським телеканалам:

- 1) журналісти мають надавати більше позитивної інформації, оскільки постійний негативізм та насильство під час висвітлення конфлікту, хоч і підвищує увагу аудиторії до проблеми, проте може призводити до підвищення рівня соціальної напруги в суспільстві та позитивного ставлення до життя в цілому;

2) виробити категоріальний апарат лексики, який би відповідав нормам міжнародного гуманітарного права, оскільки в ході дослідження було зафісовано, що журналісти, як правило, послуговуються емоційно забарвленою лексикою або оцінними судженнями;

3) розширити коло проблем, що формують медійний дискурс навколо ситуації на Донбасі, оскільки є ряд питань, що є не менш важливими, ніж втрати серед військових, проте вони свідомо чи несвідомо ігноруються ЗМІ.

ВИСНОВКИ

У підсумку написання дипломної роботи досягнуто головну мету, поставлену на початку роботи – дослідження особливостей висвітлення воєнного конфлікту на Донбасі українськими телеканалами, зокрема «1+1», «112 Україна» та «5 канал», бачення шляхів його врегулювання. У процесі роботи відповідно до мети були вирішені поставлені завдання, які уможливають формування наступних висновків:

1. Проаналізовані теоретичні ідеї та підходи, що досліджують явище воєнного конфлікту, дають змогу трактувати поняття як стан гострого протиріччя всередині держави, між державами або їх коаліціями, що характеризується насильством із застосуванням зброї. Крім того, виявлено трансформацію змісту цього поняття протягом останніх десятиліть. Так, з'ясовано, що з моменту появи високотехнологічної зброї, здатної до масового ураження, змінюється характер ведення воєнних конфліктів: поступово основним середовищем, яке використовують країни задля досягнення конкурентноспроможних переваг без застосування воєнних сил, стає інформаційний простір. Він завдяки широкому охопленню суспільних мас має великий вплив на формування думок та світогляду людей, що дозволяє залучитися підтримкою населення в конфліктних ситуаціях, а також дискредитувати супротивника.

2. Крім того, встановлено, яку роль можуть відігравати мас-медіа на різних етапах конфлікту.

✓ На етапі латентного протистояння, коли в суспільстві тільки з'являється напруга та загострюються суперечності між суб'єктами, ЗМІ завдяки глибокому висвітленню бачення проблеми з різних поглядів та заглибленню у причини може стати посередником у діалозі між сторонами конфлікту та сприяти його вирішенню без застосування зброї. Якщо ж засоби масової інформації приймають сторону одного з учасників, нагнітаючи ситуацію, то це може стати каталізатором до ескалації та початку відкритого протистояння.

✓ Як свідчить досвід більшості країн, у випадку, коли уникнути відкритого конфлікту не вдалося, то, як правило, ЗМІ відіграють негативну роль на цьому етапі: надмірна увага до насильства, що отримала назву «журналістики війни», акцент на одних групах населення та ігнорування інших, що призводить до додаткової напруги в суспільстві, а також до дистанціювання та упередженого ставлення до окремих груп населення. На противагу цьому ЗМІ повинні максимально об'єктивно висвітлювати новини, фокусувати увагу на позитивних зрушеннях у ситуації та спробувати віднайти певні спільні цінності між сторонами конфлікту, які можуть стати кроком до примирення.

3. Порядок денний – це вибудована ієрархія тематик повідомлень, яку подають засоби масової інформації аудиторії, а тому включення в інформаційний порядок денний є однією з головних умов донесення проблеми до аудиторії. У ході роботи було з'ясовано, що на формування порядку денного можуть впливати такі фактори: соціально-демографічні характеристики працівників медіа, їхні цінності та погляди; специфічні потреби комерційних медіа та спеціалізація журналістів; організаційний рівень; вплив політичних партій та органів державної влади; роль суспільних поглядів тощо.

4. Було виявлено, що для завоювання прихильності аудиторії в суспільстві, що знаходиться в стані конфлікту, ЗМІ вдається до різних технологій. По-перше, надмірне висвітлення жорстокості та «демонізації» супротивників. Проте така техніка впливу несе в собі потенційну загрозу, оскільки вона не стільки допомагає мобілізувати населення на вирішення конфлікту, скільки сприяє породженню почуття ненависті, що навпаки може призвести до ескалації ситуації. Результати аналізу показують, що в країнах, де ЗМІ пропагують культивування негативних конотацій щодо іншої сторони конфлікту, у населення формується таке бачення ситуації, що сприяє підтримці загострення конфлікту. По-друге, тематизація інформаційних випусків новин. Так як журналістика не може одночасно охопити усю сукупність подій повсякденного життя, то існує необхідність у відборі тих новин, які мають

важливе значення для суспільства. На цьому етапі ЗМІ також можуть впливати на свою аудиторію шляхом замовчування проблеми або формування відчуття хибної значущості.

5. За результатами соціологічного дослідження 2019 року (Укрінформ, 2019) телебачення є найпопулярнішим видом медіа, який використовують українці для отримання інформації (74% респондентів). Попри це, протягом останніх кількох років не проводяться дослідження того, яким чином центральні національні телеканали висвітлюють події щодо конфлікту на Донбасі та які проблеми переважають у суспільному дискурсі. Саме тому в даній роботі за допомогою методу контент-аналізу проаналізовано особливості представлення воєнного конфлікту на трьох українських телеканалах, що займають різну позицію. Результати дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань, тому дають підстави сформулювати такі висновки:

- Тема конфлікту все ще залишається актуальною та займає вагомe місце в порядку денному українського телебачення, принаймні два з трьох досліджуваних телеканалів зафіксували високий рівень зацікавленості в проблемі воєнного конфлікту.
- Негативізм та надмірна увага до насильницького аспекту подій. На всіх телеканалах зафіксована велика кількість матеріалів, що містять характерні ознаки «журналістики» війни». Дане дослідження підтвердило те, що українські ЗМІ рухаються в тому ж напрямі, що й медіа інших країн під час відкритої фази протистояння.
- Увага українських телеканалів до висвітлення проблеми вирішення конфлікту зосереджується навколо двох основних підходів: надання автономії ОРДЛО, що має дещо негативні конотації, та мирне врегулювання конфлікту зі збереженням усіх територій у складі України. Другий підхід має більшу підтримку серед журналістів, а тому на цьому всіляко акцентується увага. Крім того, у способах вирішення конфлікту на різних телеканалах можна простежити вплив власників телеканалів та політичних сил, які вони представляють.

- Надмірна емоційність у висвітленні та прийнятті однієї сторони конфлікту. Журналістам складно залишатися над «над ситуацією», а тому в новинах часто присутні їх оцінні судження та власне ставлення до проблеми. У зв'язку з цим у новинах простежується використання мовних стилів та фреймів, що відображають редакційну політику телеканалу.

Зважаючи на те, що у роботі були проаналізовані лише три телеканали, то це унеможлиблює поширення висновків на українське телебачення загалом, а тому не можна говорити про повне охоплення питання. Проте так як питання конфлікту на Донбасі досі не вирішене, то розроблений рубрикатор дає можливість надалі більш ґрунтовно аналізувати проблему воєнного конфлікту на Донбасі не тільки на телебаченні, але й в інших видах засобів масової інформації задля розуміння ситуації в повному обсязі. Подальші дослідження допоможуть органам державної влади вибудувати ефективні заходи в регулюванні інформаційного простору у сфері висвітлення воєнної тематики з метою врегулювання конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Воєнна доктрина України. № 390/2012 § розд. II (2015).
- Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. № 995_153 § розд. I ст.2. (2006).
- Про національну безпеку України. № 2469-VIII § розд. I ст. 1. (2020).
- Стратегія національної безпеки України. № 287/2015 § розд. IV п. 4.3. (2015).
- Аристотель. (1983). *Собрание сочинений в 4-х томах*. А.И. Доватур, Ф.Х. Кессиди (Ред.), (Т. 4, с.530-540). Москва: Мысль.
- Бернадський, Б. В. (2012). *Міжнародні конфлікти: курс лекцій*. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал».
- Біляк, Ю. В. (2017). Історичні аспекти виникнення конфлікту та еволюція поглядів. *Агросвіт*, 13, 29-38.
- Боднар В. (2010). Сучасні теорії конфлікту. *Науковий збірник ужгородського національного університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*, 15, 220-224.
- Бэкон, Ф. (1979). *Эссе о гражданской и моральной жизни*. А. Л. Субботина (Ред.), *Собрание сочинений* (Т. 2). Москва: Мысль.
- Василець, О., Єнін, М. (2017). Патріотичне виховання української молоді: механізми раціоналізації. *Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies*, 2(8), 87-100.
- Голопатюк, Л. С., Тимошенко, Р. І. (2017). Визначення та аналіз особливостей складових сучасних воєнних конфліктів. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2017_1_6
- Горбулін, В. (Ред.). (2017). *Світова гібридна війна: український фронт: монографія*. Київ: НІСД.
- Гідденс, Е. (1999). *Соціологія*. Відновлено з https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/gidd/
- Данилішина, К. О. (2004). *Американський чинник в процесі інформаційної глобалізації*. (Дис. на здоб. канд. політ. наук). Одеська національна юридична академія, Одеса.
- Дарендорф Р. (2007). *Элементы теории социального конфликта*. Москва: ДиректМедиа.

Додонов, Р. О. (Ред.). (2017). *Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія*. Вінниця : ТОВ «НіланЛТД».

Дорош, М. (2016). Роль журналістів в умовах конфлікту: як не роз'єднати, а відновити довіру. Відновлено з <https://ms.detector.media/profstandarti/post/16623/2016-05-19-rol-zhurnalistiv-v-umovakh-konfliktu-yak-ne-rozednati-a-vidnoviti-doviru/>

Дяченко В.І., Цюрупа М.В., & Шумський П.В. (1999). *Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів*. В. П. Андрущенко (Ред.), *Історія становлення: Навч. посіб.* (Ч. 1, 128 с.). Київ: Сфера.

Єнін, М. Н. (2012). *Соціологія масової комунікації: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., що навчаються за спец. «Соціологія», «Реклама та зв'язки з громадськістю»*. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Єнін, М., Зоріна, А. (2018). *Війни на Донбасі в цивілізаційному дискурсі та масовій свідомості мешканців України, Великі війни, великі трансформації 1918-2018: конфлікти та мир у XX та XXI сторіччях: Матеріали IX міжнародної наук.-практ. конф.* Київ.

Єнін, М., Мельниченко, А., & Мельник, Л. (2019). Гібридна війна як різновид соціально-політичних конфліктів: сутність, технології, домінуючі дискурси. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, (25), 102-112.

Іванова, О., Мойсєєва, О., & Стеблина Н. (2019). *Місцева преса: посібник для ЗМІ. Як регіональним журналістам працювати за часів нових медіа та кризи демократії*. Київ: ТОВ «Бізнесполіграф».

Костенко, Г. Ф. (1999). Типи, види воєнних конфліктів та їх класифікація. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 2, 48-57.

Лещенко, О.Я. (2020). Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу. (Дисер. на здоб. канд. політ. наук). Національний інститут стратегічних досліджень, Київ.

Луман, Н. (2010). *Реальність мас-медіа*. Київ: ЦВП.

Мак-Комбс, М. (2007). Встановлення пріоритетів: масмедії та громадська думка. Київ: К. І. С.

Маккиавелли, Н. (n.d.). Государь. Retrieved from https://librebook.me/the_prince

Мандрагеля, В. А. (2015). "Гібридна війна": спроба аналізу. Стратегія розвитку України, 1, 153-155. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/sru_2015_1_26.

ОБСЕ. (2016). Пропаганда и свобода массовой информации. Памятная записка Бюро Представителя ОБСЕ по вопросам свободы СМИ. Retrieved from <https://www.osce.org/ru/fom/219726?download=true>

Орлова, Д. (2016). Висвітлення конфлікту на Сході в українських медіа. Спеціальний звіт. Відновлено з https://ms.detector.media/content/files/dm_zvit_redpraktika_new.pdf.

Перепелиця, Г. М. (1996). *Военно-політичний конфлікт: методологія дослідження та врегулювання*. (Автореф. дис.. д-ра політ, наук). Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ.

Різун, В. (2008). Теорія масової комунікації. Київ : Просвіта.

Ряшко, О. В., Остапенко, Л. О. (2016). Проблеми війни і миру у філософії Канта, Гегеля, Фіхте. Retrieved from <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5914/vnulpurn201684577.pdf>

Сторожук, Д. Ю. (2006). Розв'язання соціального конфлікту у сучасній Північній Ірландії: альтернативи вирішення, цілі, засоби та результати. Мультиверсум. Філософський альманах, 53.

Толокольнікова, К. (2015). Воєнний конфлікт у медіа з погляду науковців. Відновлено з <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/14384/2015-10-12-voennii-konflikt-u-media-z-poglyadu-naukovtsiv/>

Фрагменты ранних греческих философов. (1989). Москва: Наука.

Фурсіна, Н. А. (2018). Теорія виникнення військових конфліктів, воєн. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/18.pdf

Цюрупа, М.В, Ясинська, В.С. (2009). Основи сучасної політології: Підручник для студентів ВУЗів. Київ: Кондор.

Черняк, К. (2017). Языковые стили как политико-идеологическое оружие: социологический анализ особенностей освещения событий в Сирии 2011-2016 годов в СМИ РФ и США. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 38, 76-81.

Шаванов, С. В. (2014). Соціальна психологія сучасних інформаційних війн. *Молодий вчений*, 4(07), 133–136.

Яноу, Д., ван Хульст М. (2011). Фреймы политического: от фрейм-анализа к анализу фреймирования. *Социологическое обозрение*, 10(1-2), 87-113.

Blondel, Y. I. (2003). *Violent Conflict and Roles of the Media*. *Violent Conflict and*

- Roles of the Media*. Department for Peace and Conflict Research, Uppsala University.
- Burgess, G. (1994). Kenneth Boulding: A Legacy of Ideas. Retrieved from <https://www.beyondintractability.org/library/kenneth-boulding-legacy-ideas>
- Doucet, L. (2018). Syria & the CNN Effect: What Role Does the Media Play in Policy-Making? *Daedalus*, 147(1), 141-157.
- Galtung, J., Ruge, M. H. (1965). The Structure of Foreign News. *Journal of Peace Research*, 2(1), 64-91.
- Galtung, J. (2002). Peace Journalism – A Challenge. *Journalism and the New World Order*, 2, 259-272.
- Gilboa, E. (2009). Media and Conflict Resolution: A Framework for Analysis. *Marquette Law Review*, 93(1), 87–110.
- Hoffman, G. (2007). Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars. Retrieved from http://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf
- Huntington, S. (1993). The Clash of Civilization? *Foreign Affairs*, 72(3), 22-49.
- Kosicki, G., Pan, J. (1993). Framing Analysis: An Approach to News Discourse. *Political Communication*, 10, 55-75.
- Libicki, M.C. (1995). What is information warfare? Washington, DC.: Center for Advanced Concepts and Technology
- Lind, W. (2004). Understanding Fourth Generation War. Retrieved from <http://www.antiwar.com/lind/?articleid=1702>
- Lynch, J. (2015). Peace journalism: Theoretical and methodological developments. *Global Media and Communication*, 11(3), 193–199.
- McCombs, M. E., Shaw, D. L. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *The Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176-187.
- Yenin, M. N. (2016). Terrorist organizations and social technologies in conditions of the hybrid war. *Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”*. Політологія. Соціологія. Право, 3/4(31/32), 24-29.
- Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. (2020). Рейтинги телеканалів серед користувачів IPTV/OTT у III кварталі 2019 року.

Відновлено з <https://www.nrada.gov.ua/rejtyngy-telekanaliv-sered-korystuvachiv-iptv-ott-u-iii-kvartali-2019-roku/>

Соціологічна агенція "ФАМА". (2015). Конфлікт в медіа і медіа в конфлікті: донесення дразливих питань через ЗМІ. Відновлено з <http://journalism.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/Konflikt-v-media-i-mediav-konflikti-Fama-Serpen-Veresen-2015.pdf>

5 канал. (2019). "5 канал" очолив рейтинг українських телеканалів, які дивляться в ОРДЛО. Відновлено з <https://www.5.ua/suspilstvo/5-kanal-ocholyv-reitynh-ukrainskykh-telekanaliv-iaki-dyvliatsia-v-ordlo-202537.html>

GlobalSecurity (n.d.). Low-Intensity Conflict Retrieved from <https://www.globalsecurity.org/intell/library/policy/army/fm/fm34-52/chapter9.htm>

Ukrinform. (2015). Роль ЗМІ у розв'язанні конфлікту: українські реалії. Відновлено з <https://youtu.be/290zIbESuKE>

РУБРИКАТОР ДЛЯ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ

"Висвітлення збройного конфлікту на Донбасі в порядку денному українського телебачення (на прикладі телеканалів 1+1, 112)"

Назва телеканалу _____

Дата _____

Кодувальник _____

1. Представники яких груп населення є героями сюжетів новин про конфлікт:

001 військовослужбовці;

002 місцеве населення Донбасу;

003 ворожі війська;

004 державні чиновники;

005 представники міжнародних організацій;

006 президент України;

007 політичні експерти;

008 Президент РФ;

009 Радники Президента РФ Сурков/Козак;

010 Міністр МЗС України;

011 Голова офісу Президента України;

012 українські добровольчі батальйони;

013 інше (вказати, хто саме).

2. Хто виступає конфліктною стороною, агресором у новинах?

014 бойовики ОРДЛО

015 російські війська;

016 українські проросійські збройні формування.

3. Проблеми, навколо яких розгортається новинний сюжет:

№		згадування змістовної одиниці
1.	Людські втрати на фронті	017
2.	Ворожі обстріли українських позицій	018
3.	Поранення українських військових	019
4.	Прощання із загиблими воїнами	020
5.	Завдання шкоди місцевому населенню внаслідок обстрілів	021
6.	Упровадження нових технологій	022
7.	Розведення сил	023
8.	Режим тиші	024
9.	Обмін полоненими	025
10.	Значимі дати, річниці	026
11.	Мінські домовленості	027
12.	Конфлікт на Донбасі у міжнародному аспекті	028
13.	Стабілізація ситуації, перемир'я	029
14.	Способи розв'язання конфлікту	030
15.	Історії українських військовослужбовців	031
16.	Нагородження бійців	032
17.	Увага до проблем військових	033
18.	Інше (вказати, що саме)	034

4. Згадування про значимі події:

№	Подія	позитивне	негативне	нейтральне
1.	Продовження санкцій РФ	035	041	047
2.	Обмін полоненими	036	042	048
3.	Мінські домовленості	037	043	049

4.	Формула Штайнмаєра	038	044	050
5.	Перемир'я	039	045	051
6.	Інше (вказати, які саме)	040	046	052

5. Як висвітлюються причини конфлікту на Донбасі:

№	Причина	Згадування змістовної одиниці
1.	Протистояння Росії і США	053
2.	Повстання місцевого населення проти українських націоналістів, які прийшли до влади в Києві	054
3.	Агресія Росії проти України	055
4.	Інше	056

6. Шляхи вирішення/врегулювання конфлікту:

№		Згадування змістовної одиниці
1.	Припинення збройного протистояння	057
2.	Мінські домовленості	058
3.	Сценарій тотальної війни	059
4.	Відмова України від окупованих територій	060
5.	Заморожування конфлікту з наданням окупованим територіям особливого статусу у складі України	061
6.	Мир з Росією на не вигідних для України умовах	062

7. Характеристика подій війни на Донбасі:

№		Згадування змістовної одиниці
1.	Громадянська війна в Україні	063
2.	Боротьба США і Росії за сфери впливу	064
3.	Конфлікт елітних груп, який вчасно не загасили і він розгорівся у військову пожежу	065
4.	Боротьба донбаського народу за незалежність	066
5.	Російсько-українська війна	067

6.	Боротьба олігархів за прибуток і вплив в регіоні	068
7.	Антитерористична операція з метою ліквідувати сепаратизм	069
8.	Інше	070

Тип подачі сюжету:

071 – містить лише опис фактів;

072 – містить лише думку і оцінки автора;

073 – містить описування фактів та їх оцінку;

074 – інтерв'ю (з політичними лідерами, військовими, місцевими жителями тощо);

075 – коротке повідомлення телеведучого;

076 – інше.